

360730

S 9432

Biblioteca culturală năsăudeană

No. 4

E. BOȘCA-MĂLIN

Evreii
BCU Cluj / Central University Library Cluj
în Țara Năsăudului

BCU Cluj-Napoca

RBCFG 2009 01713

Brașov, 1943

Editura „Asociației Scriitorilor și Gazetarilor
Năsăudeni”

Prefață

Inițiată în 1939 de bătrânul Iuliu Moisil, „patriarhul graniței năsăudene”, — cum pe bună dreptate era numit de către presa ardeleană — „Biblioteca Culturală Năsăudeană” a trebuit să-și întreprună activitatea în toamna retragerilor fără nume din 1940, când studiul de față era cules la o tipografie din Bistrița aproape în întregime. Zatul trudei tipografilor, așezat în spalturi mari, a fost distrus împreună cu întreaga tipografie, abia scăpând manuscrisul.

Aici în vremelnică bejenie, am luat cu noi nu numai manuscrisul, dar și hotărîrea luptei, pe toate căile, de a ne face cât mai cunoscută „Țara” noastră grănicerească. Pe linia aceasta au pășit încă din prima zi a refugiului : neogoiții luptători din vremile întregirii de ieri : Laurențiu Oanea, Dumitru Nacu, azi președintele „Refugiaților Ardeleni”, și Leon

Scridon, alături de bătrânul drag dr. C. I. Sotel, uitat în cătrănița lui durere, de involburatul părinte Titus Malai, profesorii universitari Aurelian Ionașcu, Sever Pop, Tiberiu Morariu, Alexandru Buia, Marius Hăngănuț, etc., secondafi cu entuziasm de către frații ostenitori în ale scrișului: Emil Bulbuc, Nicolae V. Ilieșiu, Justin Ilieșiu, V. Bictrigean, Ion T. Ilea, Nely dr. Sotel, Vasile Netea, Octavian Ruleanu, Petre Pop, Olimpiu Barna, Emanoil Cobzalău, Ștefan Grecu, Ștefan Lupu, Laurian Someșan, Anton Coșbuc, Grașian Fetti, Sabin Pop, Tudor Onișor, Gavril Pop, A. Rusu, Valeriu Ceuca, A. Rogneanu-Nepos, Dariu Pop, Artene Istrate, etc., cari zidăresc, modești și aproape neștiuți, pe plaiurile României libere catedrală de suflet năsăudean pentru răsturnarea, prin rugăciuni, a cursului vieții de azi. Ne-am grupat în „Asociația Scriitorilor și Gazetarilor Năsăudeni” ce a luat ființă — la inițiativa noastră — în toamna anului trecut, Am făcut toate demersurile pentru a primi autorizația necesară să scoatem revista „Plaiuri Năsăudene” — apariție ce întârzie din cauze independente de noi — iar acum continuăm cu scoaterea „Bibliotecii Culturale Năsăudene”, în care vom tipări studii numai privitor la Țara Cătanelor Negro”.

Cu aceste strădanii trimitem volumul fraților resfirați pe întinsul României ce-și urmează azi marșul însângerat dar eroic spre slava hotărîtă a Celui de Sus, împreună cu vorbă bună nășăudeană, rugându-i să ne sprijine strădania.

E. B. M.

Brașov, Făurar, 1943.

Evreii în Țara Năsăudului

Nu se poate vorbi despre evreii din Țara Năsăudului fără a schița în câteva linii istoria lor din Transilvania. Și aici este marea greutate. Nici noi, nici ungurii, nu avem încă un studiu amănunțit asupra penetrației lor pe aceste meleaguri.

Cauza nu pare a fi lipsa izvoarelor istorice cari abundă în special în ultimele două secole, ci mai ales faptul că pentru un studiu asupra evreilor din Ardeal trebuie descifrată toată arhitectura legilor seniorale, decrete împărătești, bule, diplome regești, pe temeiul cărora se rezema întreaga orânduire a Principatului Transilvaniei.

Până în prezent numai singur „Marele rabin al Clujului” Eiszeler Matyas a publicat la începutul secolului acesta o istorie succintă a evreilor ardeleni. (Vezi: Eiszeler Matyas: Azi, Erdelyi Zsidale, multjobol. Cluj 1901 — cit. după Virgil Cordondan: „Vechimea evreilor în Tran-

silvania", ziarul „Țara noastră” nr. 1570 din 11 Februarie 1938).

Cum era de așteptat, rabinul-istoric înregistrează mai mult măsurile legislative luate contra evreilor și numai în mod incidental și cu totul tangențial și cauzele cari au determinat luarea acestor măsuri. Cartea, deși are caracterul evident al unei broșuri de propagandă menită să informeze organizațiile evreiești internaționale asupra soartei fraților din monarhia dualistă, poate totuși procura cercetătorului date prețioase. Astfel, între altele, rabinul constată că cea mai mare parte a comunităților evreiești din Transilvania s'au constituit în cursul secolului al 19-lea și începutul celui de al 18-lea. Dintre aceste comunități cea mai veche este cea din Alba-Iulia. Despre ele însă nu este vorba în documente pentru că, accentuează rabinul, evreimea din Transilvania nici ca număr, nici sub alt raport n'a avut vreo importanță. Nici chiar în comerț nu și-a putut câștiga importanța pe care și-au câștigat-o evreii din alte țări, pentru că aici au avut să lupte cu concurența puternică a negustorilor greci, armeni și alte neamuri străine. (Cit. după Corcndan).

Subliniem de la început aceste date pentru a fixa elementele cari vor contribui într-o oarecare măsură la precizarea u-

nui moment din cronologia ardeleană : datele cari corespund începuturilor de infiltrație evreiască pe acest pământ, aceasta cu atât mai mult cu cât regretatul istoric Iulian Marțian, membru al Academiei Române, afirmase într'un studiu publicat în primele numere ale revistei „Arhiva Someșană” (nr. 10, pag. 38) că în Năsăud ar fi existat o colonie de evrei „contemporană cu venirea Sirienilor în Ardeal”.

Dealtcum, fiind vorba de data venirii evreilor în Ardeal, menționăm că în *Enciclopedia Brockhause* din 1853, ed. X, se susține că în Ungaria evreii vin abia în secolul al 11-lea strecurându-se din Vest.

În Ardeal, ținut muntos, cu fiare sălbatice cu nenumărate ascunzișuri tănuite pentru criminali și hoți de drumul mare, fără trecători, evreii nu s'au putut furișa decât fie în secolul acesta, fie în cel următor, dar și atunci numai la șes și nu la munte.

Că sporadic unii dintre aceștia s'au încumetat să se vâre pe timp scurt până în creștetul Munților Apuseni cîr ai Rodnei să cumpere aur și argint, să facă afaceri, nu încapă îndoială, dar ca să fi fost colonii stabile aici, înainte de datele menționate, este imposibil.

Pe valea Someșului și în general în întreg Ținutul Năsăudului nu a venit

nici un conte care din interese multiple să-i ocrotască, cum desigur s'a întâmplat în celelalte regiuni ale Ardealului, dar și aceasta numai în secolele următoare celui al 11-lea și al 12-lea. Judecând apoi frica caracteristică a acestui neam, domina absolută a bunului plac, a nesiguranței a acelor vremi, așezarea evreilor înainte de 1000 după Hristos este exclusă.

Nici chiar rabinul istoric citat mai sus, după studiul d-lui V. Cărondan, nu îndrăznește să afirme că evreii ar fi mai vechi pe aceste meleaguri — unele colonii de evrei înțeleg — decât secolul al 11—12-lea.

Fiszler Matyas arată că este posibil să fi fost evrei în Transilvania și înainte de secolul al 16-lea, dar, spune el, nu se face nicio pomenire de ei. „*Chiar dacă au fost, numărul lor era infim. Dieta din Biserica Albă (azi Ungaria), care alege la 1526 ca rege al Ungariei pe voivodul Transilvaniei Ioan Zapolya, hotărăște în aceeași vreme să fie imediat expulzați toți evreii din cuprinsul țării, din orașe și din sate, fără să pomenească și de Transilvania.*”

Pentru întâiași dată se pomenește de evreii din Ardeal în art. 22 al Legii Dietei din Cluj, ținută în anul 1578, în care reprezentanții celor 3 națiuni privilegiate se plâng că în Transilvania vin totfelul

de străini, greci și „mai ales evrei” deși se interzise intrarea lor.

Venind într'o țară în care domnea regimul națiunilor privilegiate, evreii nu s'au bucurat niciodată de vreun drept.

„N'aveau voie să locuiască în orașe nici să facă comerț în interiorul țării — continuă rabinul. În cele din urmă au reușit totuși să obțină dreptul să se stabilească la Alba-Iulia, unde în 1591 alcătuiesc o comunitate religioasă. Alba-Iulia era unul dintre orașele cu drept la comerț liber, adică un oraș care servea drept depozit pentru mărfurile de export și import. Asemenea orașe mai erau Brașovul, Sibiul, Sebeșul-Săsesc și Bistrița. În ele toți negustorii aveau dreptul să-și expună mărfurile dar le era interzis să-și ducă mărfurile și în interior. Evreii au ales Alba-Iulia fiindcă mijlocuau comerțul între Transilvania și părțile Ungariei și cele ocupate de Turci.

Dar Bistrița, ca și celelalte orașe săsești privilegiate cari nu permiteau nici o concurență, au interzis nu peste mult timp nu numai așezarea evreilor, dar și practicarea comerțului *inter muros* și chiar în ținuturile de sub jurisdicția lor.

Abia la 1623, scrie d. Cărondan, sub domnia principelui Gabriel Bathori, li s'a dat voie să locuiască și în alte orașe cu ziduri și să facă comerț. Acest princi-

pe îi scutește, pentru a-i feri de agresiuni, să mai aibe un port special și le acordă dreptul să-și exercite liber religia.

Principele Bethlen era un aderent al liberalismului economic. În vremea sa piețele transilvane erau stăpânite în preponderanță de produsele industriei săsești. Pentru a contribui la dezvoltarea industriei transilvane pe calea firească a concurenței, Bethlen a colonizat la Vint pe anabapțiștii din Moravia, permițându-le să vândă produsele lor industriale mai scump decât sașii, fiindcă erau și mai bine lucrate.

Sașii considerând măsura aceasta ca o grea lăvitură pentru interesele lor, erau indignați. El a permis și evreilor să intre în Transilvania — scrie d. prof. Lupăș în „Studii, conferințe, comunicări”, vol. II, pag. 207, Cluj 1940 — să contribuie la promovarea concurenței în domeniul vieții industriale. Cănducătorilor sași, cari nu pregetau a-l ruga să-i ocrotească în vechile lor privilegii comerciale și industriale, Bethlen le spunea în 1625: „cămașa, dolmanul, hainele și încălțămintele — toate le am dela voi; mâncarea și beutura voi mi-o procurați.” Cu toate acestea nu era aplicat să țină seamă de cererile repetate ce i le adresa sau pentru a-i apăra de concurența evreilor, după cum n'au ținut seamă nici ur-

mașii lui, cari au acordat privilegiile elementelor comerciale străine, așezate prin diferite orașe transilvane.

În ce privește politica religioasă a lui Bethlen, ea se caracterizează prin solicițutudinea continuă față de protestanți, prin aversiunea față de catolici, evrei și față de românii ortodocși. El considera ca țări fericite pe acelea în care nu era deosebiri de ordin religios. Pătrivit cu preocupările timpului său, de a aduna laolaltă legile după model roman întocmi și Bethlen în 1619 un codice de legi. Iubea muzica italiană și îi plăcea să asiste la reprezentațiile date de către comedi-anții evrei. Atât în codul său de legi, cât mai ales în hotărârile Dietei din 1627, găsim dispoziții legislative — numite „Legea evreilor” — privitoare la toleranța stabilirii evreilor în Ardeal, dar totuși ei nu se pot nicăiri stabili deoarece orașele libere și domniile feudale, întemeindu-se pe privilegiile lor, refuzau să-i primească. Clujul, spre exemplu, a reușit să țină departe de sine primejdia evreiască până către sfârșitul secolului al 18-lea, deși în mod sporadic au fost desigur evrei în Cluj și înainte. Există anume o consemnare din 1591 în care sunt înșirate prețurile coloniilor ce vor fi importate de negustorii turci, greci și evrei. Cronicile contemporane povestesc

pe de altă parte că generalul austriac Basta, intrând în Cluj la 13 Septembrie 1600 măcelărește un mare număr de evrei, sârbi și valahi.

Legea din 1627 nu rămâne multă vreme în vigoare. La 1650 o nouă Dietă ordonă din nou ca toți evreii și grecii să se îmbrace în portul lor național și, deși li se permitea să facă comerț, din nou se confirmă opreliștea să nu poată locui în alte orașe afară de Alba-Iulia*).

Această lege rămâne multă vreme în vigoare și Impăratul Iosif al II-lea o confirmă și el la 1781. Legea este apoi confirmată la 1811 și de Dieta ținută la Cluj. Chiar dieta din 1845 o confirmă

**) Timișoara avea în 1716 „12 familii de jidani spanioli“. În anul 1728, generalul Mercy (vezi: Marchescu: „Grănicerii bănățeni“, Caransebeș, 1941, pag. 48 și 52) ia măsuri ca în cetatea Timișoarei să nu se așeze decât germanii catolici, celelalte naționalități având dreptul numai în suburbii. „In deosebi jidanii să stea departe de cetate. Aceștia au înclinații mai mult spre uzură decât pentru comerț cinstit și au simpatie pentru turci. De aceea mai ales ei trebuie supravegheați, iar comerțul cu turcii să-l facă numai creștinii pentru ca să nu se răsfrângă câștigul asupra jidovilor.“*

deși între timp numărul evreilor sporise, susține rabinul, la vreo 3000. În acelaș an guvernul țării proclamă principiul că -evreii pot locui în Transilvania numai în Alba-Iulia, în mod legal, în alte părți fiind numai tolerați.

De altcum, pentru a întregi datele acesteia, menționăm și rezultatul cercetărilor în această direcție ale dlui V. Medrea (vezi ziarul „Cuvântul“, luna Aprilie 1938: „Date istorice asupra infiltrației evreești în Maramureș“), bazate pe documentele aflate în arhiva județului Maramureș, dintre cari prezintă o deosebită importanță două din ele, deoarece anul apariției lor prezumă existența între granițele Maramureșului a elementului evreesc.

Astfel, scrie d. Medrea, este documentul „Sbornicul din Ieud dela 1543“ și o scrisoare a unui evreu din Amsterdam, datată 1550, manuscrisul original fiind păstrat în arhivele Universității din Vilno, în care se vorbește — în evreește bineînțeles — despre *Lazarus, Iudeus* din Apa Rusului.

Din punct de vedere istoriografic românesc interesează în primul rând Sbornicul dela Ieud și cu deosebire o prăvălă a sa în care se prevăd pedepse cu mai multe luni de post, zile de ajunare și aspre rugăciuni și mătănni pentru acel pă-

cătos de creștin care ar cuteza să mănânce sau să bea din vas spurcat jidovesc.

Sbornicul din Ieud este primul document care face mențiune despre existența elementului evreesc din Maramureș.

De o mai mare importanță istorică, pentru că indică nominal pe evreii aflați la acea dată în ținutul Maramureșului, precum și domiciliul stabil care le-a fost impus, este *Conceptio Collennorum Haereticorum Anni 1728*. În documentul acesta, care este un tablou al iobagilor ereditari, apar primele nume evreiești și anume: în comuna Leordina: *Mosca Marcus, Elias Iudeus et Ignatius Spurius, ex Fonte Rustico*. Adică 2 evrei al căror nume de familie nu este precizat și un tolerat creștin din Apa Rusului.

Așadar la 1728 pe întreaga vale a Vișeuului nu se aflau decât 2 familii evreiești și aceștia tolerați în schimbul unei dări pe lângă casele nobililor valahi.

Pe valea Izei *conscriptia* amintește de următorii: *Lazarus Izrael* în Cuhia, *Izrael Iudeus* în Ieud și *Elias Iudeus* în Sieu. Pe valea Izei găsim deci 3 familii evreiești pe aceeași vale unde peste două veacuri numărul lor se va ridica la 27 mii 516.

Dacă pentru precizuni de date *Conscriptio Collennorum Haereticorum Anni 1728*, ne este de incontestabil folos, exact

peste 86 de ani apare un alt document care ne oferă posibilitatea de a cunoaște amănunțit atât îngrădirile la care era supus elementul evreesc năvălitor, cât și situația privilegiată pe care o avea în acel timp populația autohtonă posesoare de titluri de noblețe și de bunuri acordate prin diplome regești sau moștenite ab antiquo.

Documentul poartă numele de *Repartitio tollerantialis* și datează din 1815. Ce era această reparație toleranțială? Evreii fiind iobagi tolerați de către *nobilii maramureșeni* puteau să trăiască pe lângă ei fără să aibă dreptul la vreun petec de pământ, fără îngăduința de a locui vreo altă casă în afara celei acordate de proprietarul moșiei și fiind legați de pământul nobilului cu toate îndatoririle ce decurg din această toleranță. Totodată erau obligați să plătească așa zisa dajdie de toleranță către românii nobili pentru a fi răbdați să trăiască în vatra lor.

Repartitio tollerantialis din 1814 prezintă însă o covârșitoare importanță istorică deoarece în cuprinsul ei găsim tabloul cu toți capii de familiile evrești existente la acea dată în Maramureș, precum și dajdia de toleranță pe care o plăteau în raport cu ocupațiunea lor.

Repartitio tollerantialis, formulă legală de autoconservare națională, a avut in-

contestabile efecte restrictive, dar cari n'au durat, din păcate, decât până la 1848, anul în care scărta Maramureşului se pecetluieşte printr'o lege scelerată care îl transformă în mai puţin de un secol într'un canal de scurgere al puhoiului galiţian. Căci într'adevăr oricine poate constata că în perioada dela 1814 şi până la 1848 infiltrarea evreiască începe să se facă tot mai simţită şi mai supărătoare."

Dar reîntorcându-ne la Ținutul Năsăudului vom aminti că minele Rodnei au fost exploatare încă de Romani, fie cu prizonieri, fie cu criminali. Acest sistem de exploatare s'a regulat în cursul vremilor de nenumărate ori. Azi, unii mini-eri, la beţie şi la bătaie se mândresc că sunt urmaşii a 3, 5, 7, ceeace va să zică descendenţi din strămoşi cari au c'morît 3, 5, 7 oameni. În tot cazul spun adevărul când judecăm că acolo unde s'au găsit metale nobile au fost jafuri şi omoruri. Referind acestea la era de nesiguranţă când s'au strecurat evreii în Ardeal, evident că nu poate fi vorba de urme stabile de evrei pe valea Someşului, căci niciodată şi nici când evreul nu a luat parte activă la bătaii, sânge şi crime, şi chiar observator fiind ori instigator, numai din depărtări mari. După ce i-a fost pielea în siguranţă s'a vârît acolo să pescuiască prădusul muncii goimilor, stabi-

lindu-se și atunci numai relativ și pentru timpuri prielnice — lucru recunoscut de însăși cronicarul lor de sânge.

Dealtcum vechile documente născăde-ne par a confirma aceasta prin sgârcenia datelor ce ni le oferă referitor la evrei. Singurele mențiuni sunt pe la 1673 (Vezi: N. Iorga: „Documente din arhivele Bistriței“, vol. II. pag. 24), când *Gheorghe Vornicul* „ce au fost armași“ din Câmpul Lung, Bucovina, scrie „birăului Tamăș“ din Bistrița că a prins pe evreul care „au furat unele unora deacolo“ și-l asigură că-l va pedepsi cu strășnicie „cât oiu fi eu județ acestui loc aci“. În 1717, 20 Decembrie, Toader din Bârgău, iobagul contelui Nicollae Bethlen, e tăiat cu sabia și frânt cu roata pentru că înainte cu 10 ani a cîmorît un evreu pe locul numit Măgura Calului. (V. Arhiva Someșană I. 63). În fine se amintește despre evreul Aron Leibel care în 18 Februarie 1718 cere dela magistratul bistrițan ca, cu excepția Rodnei, să i se dea în arîndă cârciumile din cele 20 de comune ale Districtului valah someșan. Magistratul hotărăște să fie întrebate satele și numai dacă acestea nu voiesc ca și pe mai departe să plătească în casa orașului arenda de 100 galbeni, atunci să se înceapă târguiala cu evreul amintit. (Arhiva Someșană, I. 69).

După istoria marelui rabin al Clujului și după documentele vremii se știe că Impăratul Ieșif al II-lea a confirmat edictul din 1627 prin care se ordona ca pyreii să nu poată locui în alte orașe decât în Alba-Iulia. Nu știm întrucât s'a respectat acest ordin într'altă parte a Ardealului, cert este că în Ținutul Năsăudului s'a respectat întocmai după cum glăsuesc mărturiile vremilor și tradiția istorică de pe acele meleaguri. Este demn de reținut mărturia moșneagului *Maftei Rus*, descendent de minier rōdnean, în etate de 80 ani, azi mort, care povestea prin 1930, că atunci când avea 14—15 ani a auzit de la moșul său care atunci avea peste 90 ani, că în Ținutul Năsăudului nu erau evrei stabili nici înainte și nici în vremea războiului cu Napoleon. Abia mai târziu s'au așezat trei familii de covrigari evrei în Rodna. În primul an după revoluția din anul 1848, sistându-se lucrările și plecând toți minierii la Baia Mare, membrii de familie ai acestor evrei au părăsit Rodna stabilindu-se în comuna *Intradam*, pe când capii de familie au rămas aci, dar nu se mai ocupau cu covrigăria ci traficau cu aur, argint și plumb. (Cazul este citat din studiul în manuscris: „Hoțiile sociale” al d-lui C. I. Șotel, medic).

Evrei ambulănți au cercetat Rodna în-

totdeauna. Ei veneau de regulă la începutul fiecărei luni chiar și din Moldova și cumpărau dela particulari cu deosebire dela jidanii cari strângeau aur din nisipul „Izvorului“ (un afluent al Someșului ce izvorește din împrejurimile minelor), metale nobile : aur, argint, chiar și plumb pe cari ori le traficau ori le foloseau spre fabricarea diferitelor giuvaerii primitive : lanțuri, cercei, brățări.

Se întâmpla des să vândă chiar slujbașii și minierii aur furat din minele aerarului, dar aceștia de câteori erau prinși primeau pedeapsă exemplară dela care nici evreul nu era cruțat.

Cu aceste ocaziuni evreii aduceau între alte mărfuri, prin o abilă contrabandă : bere, vin și cu deosebire *vinars*, pe cari le dădeau în schimbul metalelor nobile minerilor și țiganilor.

Totdeauna după plecarea lor, câteva zile ori săptămâni, erau beții strașnice cu bătăi, chiar omoruri și înzădar era năzuința superiorilor de a le stârpi ori cel puțin a-i prinde.

Că acestea corespund întocmai și realității istorice, se evidențiază și din mult documentata revistă istorică Arhiva Someșană (IX. pag. 13) în care găsim că evreilor nu le era permis să întreprindă vreo speculă sau să stea mai mult de 48 ore pe teritoriul graniței. Atât evreilor

cât și armenilor le era interzis să ia în arendă și să exercite dreptul crâșmăritului ori alt drept din raionul regimentului — iar în alt loc (VIII. pag. 12 și 13) : căpitanul *Richter* a ordonat în 1804 că fără știrea sa să nu dea nimeni fân evreilor ca să nu se facă vindere sau cumpărare clandestină... apoi, că funcționarii mine-lor s'au făcut vinovați de transgresiuni.

Este evident deci, că odată cu instaurarea graniței năsăudene au fost înscăunate măsuri de un fcarte pronunțat caracter antisemit cari au durat în tot timpul cât a ființat Regimentul de graniță.

În intervalul de aproape de 100 ani, dela 1763 și până la 1851 nu poate fi vorba, în Ținutul Năsăudului cel puțin, de evrei stabili, pentrucă atunci nu s'ar fi putut ordona să nu li se dea fân animalelor de trăsură. Fără hrană nu și-ar fi putut ținea vitele pe cari fără îndoială trebuia să le aibă, dacă nu vaci și capre, cel puțin cai de cari cu greu se puteau lipsi în acele vremuri.

Dar chiar vinderea și cumpărarea clandestină era exclus să se facă de vreun locuitor stabil pe acele vremuri când pentru c'perchiziție domiciliară nu trebuiau atâtea formalități legale. Nu numai căpitanul, dar chiar și un caporal, putea, în caz de bănuială numai, să descindă ori-

când, ziua-noaptea, la domiciliul celui suspiciionat și să-i răstoarne întreg avutul, fără vreo autorizație specială din partea cuiva. Unica condiție necesară era să pcată dovedi ulterior necesitatea grănică și intersul superior al acțiunii. Dacă ar fi fost evrei stabili, chiar și fără fân puteau să facă vindere-cumpărare clandestină, dar ambulanți fiind și neprimind fân nu puteau să stea în Rodna sau în satele grănicere fără hrană pentru cai. Dacă au fost în Ținutul Năsăudului, fie numai evrei ambulanți, ordonanța a-intintită a organelor militare a fost o presiune de a-i îndepărta de pe aceste meleaguri fie chiar și în această calitate.

În sprijinul acesteia invcăm, de altfel și dispozițiunile constituției confinia-re din 1807, dată grănicerilor bănățeni de Francisc I care prevedea în art. 5 privitor la comerț că evreii nu sunt admiși a face nici un fel de comerț și nici nu se pot stabili în graniță. În mod excepțional s'a admis un număr limitat de familii să se stabilească pe teritoriul regimentului româno-ilir. Restricțiunea s'a ridicat abia în 1868. (Marchesca, op. cit.)

Toate acestea sunt valabile numai pentru evreii ca grup.

La sediul companiilor, în special în Rodna, Năsăud și Bcrgo-Prund, vor fi fost câțiva „evrei domniți”. Fără îndoială

aceștia vor fi făcut afaceri, poate chiar cu știrea și consimțământul, ori complicitatea unor autorități sau funcționari. Numai la acest fel de specimen de evreu de casă se poate referi jaful amintit în revista *Arhiva Someșană* („Plângerea grănicerilor“, VIII pag. 155). Era prin 1817. Războaiele multe cu franțuzii, între 1805 și 1814, anii neroditori din 1815 și 1817, au făcut ca românii să se îndatoreze până în gât pe la câțiva evrei cari „îi ajutau în așa fel că pentru iernatul unui bou dădeau pe celălalt, iar pentru al unei ci pe una asemenea“. Dar în 1817, în urma rapoartelor făcute de conducătorii militari, însuși Impăratul „s’a îndurat“ să întindă grănicerilor suferinzi însemnate ajutoare în bani. „Conducătorii regimentului au încheiat un acord cu evreul de casă *Baruch* prin care acesta se obliga să furnizeze cerealele necesare populației. Numai că cu banii anticipați în rate *Baruch* făcea negoț clandestin și furniza cereale cu prețul variabil al pieții din Bistrița așa că grănicerilor li se socotea costul întreg în datorie. Dacă grănicerii ar fi garantat reciproc și ar fi procedat solidari atunci nu umpleau buzunarul furnizorului jidan și sârmanii nu plăteau banița de cereale cu 50 florini ci cu 7; așa că și-ar fi putut plăti ușor datoriile“ — închee relatarea crinacarul acelor vremi.

Legile grănicerilor aveau dealtcum măsuri tot atât de aspre ca și ordonanțele comnadanților militari contra evreilor.

Rigurozitatea măsurilor contra lor mergea până acolo încât și clauzele cari se puneau în simplele contracte încheiate între particulari le erau potrivnice. Astfel într'un contract de vindere-cumpărare încheiat între comanda regimentului și grănicerii companiei din Năsăud, în 1809, în 21 Decembrie, se specifica la punct. 6:

„...cumpărătorii morii se obligă să nu vândă evreilor și armenilor, niciodată, nici să cumpere arendeze în orice calitate. Asta din ordin mai înalt.“

Cel mai evident argument al nestabilității evreilor în satele grănicerești este așezarea lor pe țărmul stâng al Someșului, chiar vis-a-vis de Năsăud, în comuna Lușca, apoi în comuna Intreadam. Dacă le-ar fi fost permisă așezarea stabilă în comune nu s'ar fi așezat izolat în *getto-ul de acolo*.

Referitor la această comună pur evreiască încreștez faptul că numele de **Intradam** vine după studiul „Toponomie și Istorie“ al lui Nicolae Drăgan pag. 127 și urm.) din nemțescul **Unter dem damm**, care rostit în jargon evreiesc înseamnă între dealuri.

N. Iorga, cercetând Ținutul Năsădului la sfârșitul secolului trecut descrie în următorii termeni acest sat evreesc:

„Intradam-ul e mai mult o mahala de peste Someș a Năsădului, care dacă ar fi fost în stare să se cultive ar fi primit-o de mult cu sine. Sânt tot case țărănești, făcute ca la noi, din bârne pe care le acoperé țesutura de șidrilă groasă, care se îndeplinește cu lut și se văruește. Vezi prispe, cardace, coperișuri ascuțite de șidrilă neagră. Dar pe străzi nu te întâmpină copiii sburdalnici; la ferești nu apare capul cercetător al codanei; nici un sătean în haine albe, nu deretică în jurul casei în dimineața friguroasă. Nu sunt nici coșare, nici clăi de fân, nici grămezi de coceni în curțile pustii, unde nu sbarătorește nici o cobaișe. Porcii greoi au scutură nicăiri din gunoaie, dar la fiecare fereară este câte- ceva: la una sticla de rachiu, la alta uneltele de casă, iar la cele mai proaste măcar câte un borcânaș cu cofeturi vopsite. Prin tină calcă solemn copii serioși cu lunghi perciuni de gravitate, cari te privesc cu ochi de cercetare ai unor vânători de oameni din naștere. Vreo 20 de români se ascund cu totul în dosul celor vreo 300 țărani cu perciuni.

În locul turnului alb al bisericii, Intradam-ul, care va fi având undeva o șură pentru slujba vechiului testament, înfățișează cu mândrie o școală primară de stat ungurească. Acolo se dă tinerilor vlăsatare ale jidovimii singurul lucru care le lipsește încă pentru a subjuga toate celelalte neamuri: patriotismul

maghiar. (Din „Neamul Românesc în Ardeal și Ungaria“.)

Grăniceri bătrâni povestesc și azi cum se furișau până la Intradam, unde cumpărau vinars, bere și vin. Aici trăgeau beții strașnice pentru că cupa de horincă era un șustar. Tot de aici împrumutau bani. Aproape nu era evreu care să nu stea bine materialicește, ba unii erau foarte bogați. Așa familia evreului Iankel avea o fabrică de spirt cu care îngrășa sute de boi pentru comerț.

Joia, în ziua târgului de săptămână din Năsăud era totdeauna un pelerinaj spre Intradam. Aici se întâlnea gănicerul din Saț și Maieru cu cel din Romuli, Suplai ori Ilva-Mare, închinând de bucurie și necaz.

Poruncile organelor militare erau totdeauna răstălmăcite ori sabotată de către populația străină a județului, care fiind nemilitarizată era ațâțată de conducătorii cari aveau tot interesul să facă ineficace măsurile ce se luau. Dealtcum această manifestare nu era altceva decât continuarea unei lupte surde ce se duce de secole între populația majoritară românească și minoritarii de acolo. Înainte de militarizare românii îi înfruntau la lumina zilei așa cum dovedesc răscoalele lui *Maței al popii din Mocod* și a lui *Stefan Cute din Feldru*. După militarizare străinii încercau ascuțișul altor lupte, acela de a demoraliza populația prin

îndemuri la nesupunere. În această acțiune se făceau totdeauna de eventualii evrei cari cutreerău, fie chiar și în ascuns, satele grănicere ca negustori pedestri și cari apoi informău totdeauna pe „cinstitul birău al Bistriței” despre cele ce se petreceau în sânul satelor.

Bătrânul istoric grănicer V. Șotropa amintește în câteva articole publicate în „Arhiva Someșană” despre acest fapt.

De altcun, pentru a dovedi acestea, spicuim câteva date din „Ziarul grănicerului Vasile Crăciun din Nepos” publicat ca document în „Arhiva Someșană” (Nr. XX, pag. 233 și urm.) Din ele se vede că cu toate poruncile categorice date de către comandantii militari, cu toate protestele și învățămintele militarilor, datorită faptului că evreii erau sprijiniți efectiv de conducătorii străini, puteau să-și continue opera lor de distrugere a sufletului românesc.

În anul 1831, scrie plugarul Vasile Crăciun, locuitorii din comuna străină **Dumitru** au clădit în imediata apropiere a comunei noastre valache Nepos, în „Valea carelor”, o cârciumă în care a fost pus ca subarândător și cârciumar pe Filimo fiul evreului Avram

După 2 ani comuna noastră a fost inspectată de colonelul Hermni, căpitanul Velican și locotenentului Borcoțel cari au vizitat și mobilele din **Valea carelor** unde stăteau acum 2

cârciume clădite de streini și au interzis **strictissimé** ca grănicerii să-și care deacolo beuturi. Pentru ca porunca să fie executată, serie Vasile Crăciun, s'a dispus o pază puternică în Valea cărelor constatătoare dintr'un caporal și 11 grăniceri cari aveau să supravegheze pe evreii cârciumari să nu frunizeze beuturi grănicerilor.

În 1 Noembrie 1835, a plecat evreul **Avram Isac** dintr'una din cârciumi și în locul lui a venit evreul Lupu fiul evreului Iacob din Copan. Tot atunci s'a reparat una din cele 2 cârciumi și s'a dat și aceia în arendă pe timp de trei ani evreului **Salamon Hersch**. Arendașul următor, evreul Filimon, a donat în 1839 un orologiu de perete pe seama școalei. În 1840 erau cârciumari evrei: Simion Iacob și Salamon Hersch cărora le furniza beutură **Ițig Baruch** din Intreadam. În anul următor s'a orânduit din nou pază la cârciumi formată dintr'un fruntaș și 4 grăniceri pentru a se opri exportul de beuturi. Paza a existat până prin 1845, iar cu 2 ani în urmă comandantul militar a interzis strict umblarea prin sat a evreilor cârciumari, precum și măcinatul pentru fabricarea rachiului.

Sătenii nu s'au scăpat de cârciumarii evreii, decât într'o noapte în luna Aprilie din acel an, când câțiva soldați grăniceri, probabil la îndemnul comandanților, au distrus gardul

cârciumei, iar evreul cârciumar a fugit de frică.

Vremurile din preajma secolului al 19-lea nu erau de natură să permită comandai militare dela Năsăud să ia o atitudine hotărâtă contra străinilor uneltitori. Pretutindeni plutea presimțirea unor adânci prefaceri. Viața izbucnea mai nerăbdătoare în așteptarea unor încercări mari. Se vestea în rândurile Românilor cauza tuturor naționalităților din conglomeratul Austro-Ungar marea luptă națională.

Și, curios, cei dintâi cari ridicară pretențiuni la drepturi politice cu mult înainte de 1848 au fost evreii. (Vezi „Drepturile politice ale evreilor din Transilvania”, de V. Corondan, în revista „Țara Noastră” XVII. Nr. 1). Dintru început ei găsesc un adversar al revendicărilor în marele patriot ungar contele *Ștefan Szekenyi*, care într'un discurs parlamentar, vorbind de egala îndreptățire cerută de evrei, a spus că, Ungaria nu poate să urmeze exemplul străinătății, pentru că în alte țări situația se prezintă ca și cum ai vărsa o farfurie de linte în mare, cât timp în Ungaria ar însemna să verși o sticlă de cerneală într'o farfurie de ciorbă.

În Dieta dela 1840 se ridică numeroase glasuri cari nu numai că resping preten-

țiunile evreilor dar cer măsuri preventive contra lor. Conducătorul acestor adversari este poetul *Kökzei Ferencz* care descrie în culorile cele mai vii dezastrul adus de invazia evreiască în județul Satu-Mare. Contele *Zekszenyi* i se asciază. Contele *Deszeroffy Aurel*, marele om politic și publicist ungar, admite ce-i drept cererea evreilor de a li se recunoaște egala îndreptățire, dar cere aducerea unei legi contra imigrării lor din Galiția fiindcă altminteri „țara va fi inundată de o mulțime de evrei cerșetori, ceea ce nu este nici în interesul poporului unguresc, nici în interesul evreimii indigene”. Insuși *Ludovic Kossuth*, capul revoluției naționale ungurești de mai târziu, se ridică contra „adunăturii și strânsurii evrești din Maramureș” și se plânge că țara nu se poate apăra cîntra crimelor săvârșite de ei. Dieta totuși face o concesiune și admite ca evreii cari s'au născut în țară și cei cari și-au câștigat cetățenia în mod legal și contra cărora nu se ridică nici o obiecțiune sub raport moral să poată locui la orașe, cu excepția orașelor minere, și să poată fi negustori, meseriași și industriași.

Pentru a da dovadă de încadrare în aspirațiile statului, evreii din Budapesta înființează la anul 1840 o societate pentru răspîndirea limbii ungurești între

evrei, iar comunitatea evreiască de acolo face propagandă pentru maghiarizarea cnaționalilor. În același timp oamenii politici români ai Ardealului, — văzând în lupta evreilor izbânda propriei lor strădanii — le iau apărarea. Astfel „Gazeta Transilvaniei“, scrie, în 1841 un articol în care se spune, între altele :

Lupșa Mare. Este știut că pe la ținuturile muntene și pe la băișaguri jidovimea nu prea are rămânere. Iată o știre din 18 Iulie, în care se arată :

Cei trei posesori ai dc'meniului din Lupșa își vândură dreptul de crâșmărit la obștea satului. Un jidov cu buzunarul gras aude aceasta și face ca arânda să o ia el. În 2 Iulie unul din posesori și comisarii celor doi, vin la Lupșa, împreună cu jidovul ca pe acesta să-l introducă în stăpânirea lucrului arendat. Într'aceea în sât se aude larmă, chiar și clopotul sunând, când deodată trei sute românce s'adună la un loc. Două din ele își smulg ștergarele de pe capși le acată în furcă, apoi strigă pe jidovul ca să iasă afară să-i plătească camăta înainte. Cei trei domni, cum se vede din delicateță către sexul femeiesc, sau și din trufie, nu se slobc'ziră la sfătuiri cu femeile, iar viteazul cel bărbos, adecă jidovul, aruncându-se pe cal cu pistolul amână, o luă

fără nici o frică prin mijlocul taberei femeiești, însă primi o ploaie de pietre, încât își scăpă și arma și pălăria și mintelul. Pomenita foaie zice, că acesta fu un Brevissimus procesus cu jidovul.

Dară jidovii, și după fapte ca aiestea, oamini sânt și a batjccori slobod nu-i."

Mai mult, profesorul blăjan Rusu scrie în prefața „Icoanei pământului“ că „evreii au școale și nu-i tulbură nimeni în exercițiul lcr.“

Față de aceste frământări Ținutul Năsăudului nu putea rămâne străin. Aceasta cu atât mai mult cu cât se observa o tot mai accentuată infiltrare a elementului evreiesc în satele grăniceresti. Șeful spiritual și totodată politic al Ținutului, vicarul din Năsăud, semnalând pericclul evreesc, ridică în fața întregii populații protestul său prin această memorabilă circulară din 2 Octomvrie 1840. (Circulara poartă Nr. 207 și e publicată în Arhiva Someșană nr. 18 pag. 414 și Not. 19 pag. 154) :

Înălțata împărăția a scos în 1804, toți jidovii din pământul militarilor. A oprit să nu țină a-rendă nici crășme în satele militarilor jidovii, cari toți numai în speculație și aceea adeseori fără conștiință sufletească trăiesc și așa înbogățiți cu paguba creștinilor nevoiași, despre o parte din judecata deșartă, despre alta pentru că li lene a se lega de pământuri împără-

tești sau domnești și a purta slujbele și greutățile țării, cari îs legate de toate necazurile, cari trăiesc din lucrarea pământului ce a lăsat de Dumnezeu la Cartea Facerii din Biblie e. 1. 2. 3..." apoi s'a arătat și se dovedesc, cumcă unii militari dau prilej, ba încă răi de conștiință, neascultători ai binelui obstesc, dau și ajutor speculanților jidani de a putea suge, scurta și păgubi pe frații militari, și familiile lor în mai multe chipuri, iar mai ales în acestea:

a) Că iau plata dela jidovi ca să cumpere pentru ei arenda de crâșme în regiment împotriva legii;

b) Că pentru plată înșeală pe dnii comandași și pe toți frații lor militari, îmbogățind jidovii;

c) Li se face îndemână de înșeală pe oameni și femei cu beătură pe bucate, pe ouă, pe pui, pe găini, rațe și găște;

d) Cu acest prilej amăgesc oamenii de le vând stupii, oi berbeci, capre și alte vite, cu preț mult mai jos decât se cuvine;

e) Inșală satele, vitele și caprele cumpărate la pasc și îngrășă pe țarina și hotarele militărești cu scurtarea pășunii pentru vitele sătenilor, care lucru s'a dovedit anul acesta la mai multe hotare, pășunea boilor s'au mâncat și călcat de caprele jidovilor. Ovăsul astă toamnă și astă iarnă întru atâta l-au înșelat și scos dela militari, parte pe beătură,

parte pe bani, câte cu câte 2—3 șustaci mierța, cât la mulți militari nici de sămânță nu le-a mai rămas, și apoi mai în vară când militarii, preoții și dnii ofițeri cari țin cai, au avut nevoie s'au aflat siliți a cumpăra din Bistrița, câte cu un zlot, ba și câte cu 12 șustaci mierța.

Fraților! binevoiti a învăța poporul, că beutura vinarsului nu-i spre sănătatea și întărirea trupului, precum cred bețivii; că prin aceasta numai se moaie trupul și-i zăpăcește și sănătatea. Se pune în primejdie a-l cuprinde tot felul de boale, mai ales vărsatul. Feriți pe casnicii frațiilor voastre, a fetelor celor bisericesti și a dascălilor de mersul la crăsmă și de beutura vinarsului, adus de jidani, ca văzând poporul aceasta să ia pildă. Dumnezeu a lăsat bucatele să le mănânce da nu să le beie oamenii. Să nu fiarbă vinars din grăunțe, din făină, dar nici ovăsul sau alte grăunțe să nu le vândă la jidovi ori la oricare sfârnar.

Mai pe urmă se adauge, ca să învățați oamenii să ia seamă că umblă femei streine prin toate satele cu vinars de vândut pe ascuns, și au pe acolo bordeiele lor, unde schimbă vinars pe lână, pe cânepă și pe bucate la femei stricate și ce capătă iară schimbă la jidovi pe vinars și prin aceia strică femeile și păgubesc gazdele fără seamă. Deci învățați poporeni, unde le vor căpăta, să le prindă și să le dea pe mâna domnilor comandași spre îndreptare“.

Măsurile luate de militarii năsăudeni și mai ales de către vicarul Năsăudului, considerat pe bună dreptate de primul port-stegar al antisemitismului ardelean, au avut adânci răsunete în populația românească și mai ales în felul de gândire al intelectualității ardelenne. Numai în felul acesta ne putem explica de ce însuși nestorul presei dela noi, Gh. Barițiu, publica „reportajii” cu vădite tendințe contra evreilor, iar comuniști ca Visarion Roman să scrie în 1867 în scrisorile lor particulare (vezi: Vasile Netea : Din corespondența lui Visarion Roman, pag. 3 și urm.) :

„Mijlocul cel mai bun de a scăpa de evrei este de a ne mișca și pe terenul material și de-a le face concurență în toate întreprinderile

„Pe calea asigurărilor diverse încă es din România sute de mii de galbeni în pungi jidovești fără de a se mai reîntoarce în țară pe altă cale. Aud că chiar și întâia Casă de Păstrare, ce s'ar fi înființat de curând în București e întreprinderea străină. Că în fruntea Băncei „România” stă un Hertz, este deja un lucru vechi, iar înființarea unei navigațiuni române cu vapoare pe Dunăre și alte râuri navigabile din România este proiectată și întreprinsă de unul jidovul A. Dinelli pe care l-am întâlnit săptămânile trecute prin Banat, provocând pe străini să subscrie acțiuni la a-

ceastă societate. Unde o să ajungă România pe această cale?"

Dealtcum nu trebuie să se uite că populația românească și-a evidențiat pornirile contra evreilor încă prin mișcările revoluționare din 1848. Astfel preotul Ștefan Branea din Măerău, (Vezi: Al. Ceușianu: „Vremuri de osândă“, pag. 71) scrie în cronica sa că în toamna aceluși an au fost jefuite toate comunele cu jidani din comitatul Târgul-Mureșului.

Sub absolutismul austriac, prin constituția dela Olmütz (Decembrie 1849), se aduce o îmbunătățire în soarta evreilor, această constituție proclamând că „participarea la drepturi civile și politice este independentă de confesiune“. Dar exercitarea acestor drepturi este suspendată prin suspendarea însăși a constituției. În Ianuarie 1860 se anulează restricțiunea impusă evreilor de a nu putea locui în orașe miniere, iar în Februarie a aceluiași an li se permite să-și poată cumpăra imobile.

În anul 1867 (un an după înființarea Alianței izraelite universale), în sfârșit, li se recunosc drepturile politice, iar în anul 1893 se recunoaște și religia mozaică.

De acum plaiurile ardelenene și în special ale Năsăudului, încep să fie invadate de noii cetățeni, veniți din Galiția.

Vreo doi ani, până în 1851 când se decretează desființarea regimentului de graniță din Năsăud, mai stau stavilă legile și măsurile militarilor, dar mai apoi a rămas numai sufletul „foștilor” grănițeri, ceea ce, față de libertățile vremilor, era, evident, prea puțin.

În amintirile sale, d. prof. Șotropa, afirmă de altfel că în primele luni după revoluția din 1848 s'au așezat în Năsăud o sumedenie de familii jidovești, între cari Brecher, Mendelsohn, Apfel, apoi măcelarii Ițig Sacher și Filimon, cizmarul Minzer, pieptănărul Zaharovici; mai apoi familiile Gewürtz, Gedale, Leb, Grünwald, Brawer, Schein, Baer, Lenobel, Frank etc. Prima sinagogă au avut-o acolo unde azi se află casa cons. jud. dr. A. David; mai târziu s'au mutat cu sinagoga lângă Valea Caselor ceiace se credeau „băștinași” (Askeles), iar cei veniți din Maramureș și alte părți (Svat) cercetau casa de rugăciuni din gorada lui Hosias Brecher, de unde s'au mutat în ulicicâra din jos, unde stau azi. (Arhiva Someșană XIX, pag. 11. „Năsăudul de altădată” de V. Șotropa).

Majoritatea evreilor au venit în Ținutul Năsăudului din Maramureș, despre care scriitorul și etnograful *Adolf Bergner* scria că „domnește murdăria și mizeria, populația valahă fiind complet oprimată și ruinată de evrei.” Pedagogul

ardelean Vasile Petri, năsăudean-grănicer, care cere într'o scrisoare adresată lui Vasile Nașcu la Viena să susțină cauza celor 44 comune de a păstra pentru ele dreptul de crâșmarit, etc. pentrucă „în comuna Telciu s'a fost așezat un jidan din Maramureș care într'u atâta a fericit pe telceni, încât aceștia, într'o zi, s'au dus cu cară în care au încărcat tot ce a avut jidanul cu întreagă familia și, gratis, l-au scos din comună ducându-li până la granița Maramureșului. Căpitanul suprem a ordonat repunerea jidanului în Telciu. Satul nu vrea odată cu capul. A fost Cimbulea și vicarul Marian acolo, dar înzadar. La Marian a ieșit tot satul cu muieri și copii și au protestat unanim. Căpitanul voia să-i împace... Mare zarvă pentru un perciunat.“ Vasile Nașcu, în scrisoarea din 7 IX, se mulțumește a scrie „*bravo telceni.*“ (Dr. Simon: V. Nașcu, pag. 401).

Evreii au venit în Ținutul Năsăudului — așa cum i-a caracterizat Recouly în „*La Transylvanie et ses habitants, cu aspectul misereux cu pletele toujours sales și aucune dignite,* — sub formă de adevărată invazie. Cei cari existau în Getto din Intradam se resfiră pe sate unde se stabilesc astfel că populația satului scade dela 572 suflete câte avea în 1847 la 149 suflete în 1865.

Se ocupau cu comerțul ambulant, fal-

bricarea țuicei din bucate și chiar cu comerțul de carne vie. Ademeneau fete tinere din comune vânzându-le apoi peste graniță. Numai aceasta poate fi explicația acestor două ordonanțe a căpitanului suprem Bohățiel, găsite în arhiva preturii din Rodna :

Rodna,

No. 666 ex 1869.

Către Domnul jude procesual

IOAN ISIPU

în RODNA

În nex cu grațioasa ordonanță a Excelenței Sale dlui Ministru de Interne din 1 c. sub No. 3390 și în urma ord. dlui Comisar reg. pentru Transilvania din 12 c. cu no. 2106, prin aceasta vi se aduce la cunoștință cumcă în orient peste tot începând din România, apoi Turcia și o parte însemnată a Africii se întreprind cele mai frecvente neguțătorii cu fete vergine care cătându-și serviciu și parte seduse de evrei cu promisiuni de servicii bine plătite, călătoresc în România unde apoi sunt seduse și aruncate prin cupieraiuri și deacolo dându-se din mână în mână mai multe nenorocite au fost transportate în Egipt și chiar până în India orientală, de unde în multe cazuri n'a putut să le scoată nici chiar consuli cesaro-regesti. Multe fete a fost duse și din satele noastre.

Aceasta vi se dă știre că de câteori va cere voe vre-o tânără în Principatele Dunărene, să le faceți atente la aceste pericole prin părinții

ori tutorii lor și numai în acel caz să le eliberezi dacă sunteți convinși despre necesitatea călătoriei și că are ~~pe~~ *pe* ~~se~~ *se* necesare.

Dela Prezidiul Districtului.

Năsăud, în 18 Oct. 1869.

Căpit. Suprem
Bohățelu

Și alta:

Nr. 601—1869.

Către

Domnul jude procesual

IOAN ISIP

în RODNA

Făcându-se arătare la locurile mai înalte cumcă și unii locuitori din acest district Evreii fierb vinars cu căldări mici fără a face cele prescise și fără a plăti contribuțiunea de consum, prin aceasta ești provocat a face atenți pe respectivii proprietari de căldări pentru respectarea ordinelor.

Dela Căpitanul Suprem al Disctriectului.

Năsăud, în 16 Sept. 1869.

Căpit. Suprem
Bohățelu.

În scurt timp, preponderanța evreilor în Ținutul Năsăudului a fost atât de mare încât călătorul Bergner a fost izbit de mulțimea evreilor din Năsăud, cari joacă un rol dominant și pe bieții Re-mâni îiucid prin mizerie și alcoolism. „Dar cea mai gravă formă pe care a îmbrăcat-o până acum cruzimea jidovilor, e

aceea ce se rapoartă la exploatarea corpului omenesc."

La desființarea regimentului de graniță averile câștigate prin atâtea lacrimi și sânge au fost confiscate de guvernele străine și răuvoitoare. Pentru câștigarea lor au lucrat cu succes bărbații de pie memorie: Vasile Nașcu, vicarul Gregoriu Mcisil, învățătorul V. Petri și mulți alții. Odată câștigate pe seama fiilor foștilor grăniceri, după lungi și ostenitoare strădanii, lupta pentru păstrarea acestui patrimoniu n'a încetat. Bistrițenii în tovărășia evreilor au redeschis catastifele vechilor pasiuni de dinainte de 1761, căutând sărăcirea comunelor, unii prin intentarea de procese monstru de revendicare a anumitor drepturi la munți, alții, prin acapararea prin mijloace ilegale a sediilor fostelor companii.

În toate aceste procese cu Sașii și Evreii, apoi în lupta disperată pentru recâștigarea averilor grănicerești și a procesului bârgăoanilor contra familiei Kemeni, auzitorul suprem Șotel, unicul jurist, sfătuitor și apărător pe acele vremuri al țăranilor grăniceri, a conceput toate actele necesare și a îndrumat juridicește toată activitatea celorlalți bărbați și grăniceri năsăudeni, pentru cari fapte era privit ca „ocrotitorul drept al valahilor". Date asupra biografiei acestui

bărbat se găsesc în A. S. pag. 3. VI, 196, 202, 204, 207. — XII, 453—479, XII, XX, 479 și în biografia lui V. Nașcu de Simon. Cunoscând pericolul pentru sănătatea populației satelor românești dacă evreilor le succede să cumpere sediile companiilor în care vcr deschide cârciume, drumeagul neobosit Nașcu a intervenit în nenumărate rânduri la ministrul finanțelor Ighaț Klener arătându-i că „dreptul de cârciumărit se dă numai la evrei, cari apoi îl monopolizează cu prețuri înzecite de pe spatele și din averea foștilor grăniceri“. A cerut ca regalul crâșmăritului să ajungă odată în mâinile foștilor grăniceri, proprietari, ca să se poată astfel pune stavilă nenumăratelor stricăciuni și storcături; iar sediile, declarate proprietate a fostului regiment, să nu fie nicidecum permis a fi vândute evreilor.

Chestiunea sediilor foștilor companii a figurat mult timp la ordinea de zi a înfrigeratelor griji, mai ales că la desființarea graniței acestea au fost declarate ca proprietate a regimentului desființat, și nu a comunelor.

Satele se temeau ca acestea să nu ajungă pe mâinile evreilor, de aceea s'au pus în gardă. Vicarul Macedon Pcp, într-o scrisoare adresată lui Iacob Mureșan în 23 Faur 1851 (Vezi Arhiva Someșană pag. 89 VI.) scrie că :

„În tot modul ne străduim a aduce sa-tele ca de cumva cartierele erariale se vor vinde, să le cumpere dâșii *in concreto* din banii satului, sau de n'ar avea deajuns să se împrumute pe cîntul unui munte, pentru școale și case parohiale; ci anevoie se mișcă. De le vor cumpăra jidovii, apoi îi vor robi pe vecie și tru-pește și sufletește”; iar cu data de 3 Martie același an, trimite o circulară tu-turor precților (A. S. pag. 21, VII) în care spune :

„Sfătuiți sătenilor că de cumva s'ar vinde cartierele erariale să le cumpere ei din banii aflători în case, pentru școale și case parohiale de care avem trebuință; de cumva n'or fi bani deajunși, pot împrumuta pe contul unui munte. Să nu lase a le cumpăra jidovii că îi iobăgesc pe vecie”.

Cu tcată lupta dusă de intelectualii români grăniceri, sediile foștilor compă-nii, — cu puține excepții, — au fost achiziționate de evrei „căci ofereau mai mult”. (Vezi: Activ. vicarilor de M. Pop, pag. 46). Și chiar pentru cele ce au ră-mas a trebuit ca să lupte mult Nașcu (prin anii 1861—1863 în Viena „unde nu vin să se intereseze numai jidanii din țara noastră.” Așa „pentru cvartirul din Năsăud, penfru care au înaintat cferțe Izrael Neuman și Daniel Herberth din

Bistrița, am cerut intervenția Ministerului." (A. S. 74, XI). V. Nacu face apoi eforturi eroice pentru a scăpa cvartirul din Nepos, Feldru și Maieru din mâinile evreilor. Cel din Maieru s'a vândut ulterior contelui Zychi Dominic. (Asupra contelui Zichy Dominic, vezi: Monografia comunei Maieru de E. Boșca-Mălin, Cluj, 1936).

În felul acesta evreii ajung în scurt timp stăpânii puternici ai tuturor sate-

lor. Prin ele a început a se cuibări mizeria, bolile și lipsa de hrană; decăderea morală și fizică cuprinse în toate straturile. Populația descreștea; degenerarea era constatată la recrutări când din fiecare sat cu 3—4 mii de locuitori erau încorporați 10—20 tineri; degenerarea morală, prin mulțimea crâșmelor.

Indreptarea stărilor se încercase prin înființarea de „Reuniuni de credit” și asociații țărănești. Printre populația românească din ținutul fostului regiment de graniță s'a încercat a se transplanta ideea cooperatției, luată dela vecinii noștri sași, cari la rândul lor au primit-o din Germania, unde era în plin avânt mișcarea cooperatistă a lui Schulz. Încă din 1852 sașii au înființat cooperativă de credit după sistemul Schulze, precum imediat după 1861, când Reiffeisen și-a

început activitatea sa pe terenul asociației țărănești, ei au pornit în Ardeal o mișcare de întemeiere a numeroase cooperative de credit.

După modelul reuniunilor de credit săsesc s'au înființat instituții la fel pentru Români, spre a paraliza acțiunea evreilor, pentru a ridica situația materială a populației. În felul acesta a luat ființă la Năsăud în 1873 Reuniunea de credit „Aurora” — desigur sub imboldul acțiunii de regenerare economică pcrnită de marele Visarion Românul — care a avut un extraordinar răsunet în sânul populației românești și un nebanuit rol pentru îndreptarea țării. Ea a servit de model pentru primile cooperative de credit înființate în vechiul Regat. În granița banca „Aurora” *„a paralizat acțiunea cămătarilor jidani pe cât de mulți pe atât fără de suflet.”* (Biografia Jarda, pag. 21). Azi banca „Aurora” condusă numai de Români, face cinste ținutului, fiind numită „binefăcătoarea școlilor și satelor”.

După multe alergături, în 1858 se înființează „Institutul Preparandial din Năsăud”, susținut din fondul de îmbrăcăminte al grănicerilor și din o mică dotațiune a verului. În anii următori, guvernul netrimțând dotațiunea și fondul (unde erau și oareșcari neînțelegeri) ne-

putând ajuta institutul „așa după cum s'ar cere“, direcțiunea s'a îndatorit la „nește evrei de treabă din Intradam (în 1862) și de aci“ (în Năsăud). Ajutcare însă tot nu vin de nicăiri și institutul e necăjit — vorba lui Petri — și Evreii „cei de treabă“ sunt oamenii „cari strâng cu camețile“. „Preparandia“ a mai dăinuit până în 1868 când necazurile materiale au ucis-o.

Dacă pe teren economic s'a început o mișcare de emancipare de sub călcâiul evreilor, se impunea o mișcare și de regenerare morală a populației. Aceasta nu a întârziat să se înceapă. Vicarul Rodnei, Anchidim Pop, a adunat întreaga preoțime din vicariat în câteva congrese vicariale, în cadrul cărora s'au discutat măsurile ce se impuneau pentru soluționarea grabnică a acestei probleme. S'a hotărât în unanimitate intensificarea propagandei religioase și culturale, prin exerciții spirituale și conferințe, în cadrul cărora să se arate țăranilor pericolul alcoolismului „cu toate urmările lui dezastruoase la trup și suflet“.

Pentru o cât mai strictă îndeplinire a dispozițiilor luate, vicarul Anchidim Pop a supravegheat personal, prin inspecții făcute în toate comunele.

El nu numai că „inspecta“ preoții, dar însuși ținea înflăcărâte conferințe asu-

pra pericolului evreesc, pe care-l combătea cu înverșunare. Totdeauna în fața țărănilor grăniceri prezenta exemplele de virtute, eroism și naționalism ale înaintașilor, străduindu-se să ridice populația din „norciul moral în care se sbătea.”

În cadrul acestei ofensive de redeștărire națională se întâmpla adesea să se preteze la atacuri contra bistrițenilor acuzându-i ca autori morali ai stărilor din graniță, fiindcă sprijineau, prin toate mijloacele, elementele evrești în dauna populației autohtone. Faptul acesta i-a adus o sumedenie de neplăceri, făcându-se chiar intervenții pe lângă episcopul din Gherla să fie înlocuit.

Vicarul nu s'a dat învins. Într'o audiență la episcopul din Gherla a explicat pe larg, că singura punte de salvare a populației este impunerea poruncilor din timpul graniței militare cari cereau interzicerea așezării evreilor pe teritoriul comunelor și stăvilirea exercitării oricărui comerț în cele 44 de comune. Ideile acestea erau însă în flagrantă contradicție cu acelea de libertate, egalitate, etc. înstăpânite după revoluția din 1848.

Anchidim Pop s'a reîntors la Năsăud înăcrit sufletește și mai pornit contra evreilor. Evident, în graniță se pornise o puternică mișcare antisemită. Populația nu începuse „boicot” contra evreilor, dar

În fiecare an, în preajma sărbătorilor Sf. Paști, populația evreească era snopită în bătai. Aceasta — ce ironie! — urma aproape totdeauna după ce se îmbătau în crâșmele lor.

În fața acestui „prim efect“ al mișcării antisemite din graniță, vicarul Anchidim Pcp s'a convins că pentru a stârpi răul din rădăcină trebuie să înceapă lupta contra câtorva mari financiari evrei din graniță, proprietarii unor fabrici de spirt între cari era evreul Jankel din Intradam, proprietarul unei mari ferme de vite și a opt mari magazine de beuturi spirituoase din cari se alimentau toate cele 44 comune foste grănicere.

Evreul Jankel, în fața luptei vicarului Anchidim Pcp, văzându-și amenințate interesele de îmbogățire prin ruinarea întreprinderii, recurge la orice mijloace pentru înlăturarea piedicilor. Granița a fost inundată de agenții lui cari arătau pe vicar într'o lumină defavorabilă în fața credincioșilor. Această acțiune n'a avut rezultat, deaceia a făcut un plan de asasinare a învolburatului pcpă dela Năsăud.

Vicarul Anchidim Pop, spre stupefacția întregii români năsăudene, este găsit asasinat. Cadavrul era aruncat în pârâul morii din Năsăud. Autoritățile ju-

diciare în unire cu cele polițienestl au deschis imediat o anchetă pentru descoperirea criminalilor, fără ca cercetările să poată descoperi făptașul. Cadavrul prezenta numeroase răni, iar în gură au fost găsite două degete, ale asasinului.

După două luni de cercetări, neputându-se da de urma criminalilor, ancheta a fost abandonată.

Peste câțiva ani este asasinat evreul Jankel. Autorii morali sunt câțiva evrei Ortodoxi, habotnici, cari nu mai puteau suferi creziile lui Jankel care scria și umbla după afaceri și Sâmbăta, ba chiar îndrăgise carnea de purcel și șuncile gustoase — păcat strigător la cer pentru care trebuia să primească, conform Talmudului, răsplata meritată. La autopsia cadavrului, s'a putut constata că îi lipsesc 2 degete, acelea rămase în gura vicarului.

Așa se sfârșește primul capitol al luptelor antisemite din Ținutul Năsăudului.

Acest asasinat nu surprinde pe niciun cunoscător al acțiunii evreilor. D. Tiberiu Morariu dela Universitatea din Cluj amintește în studiul „Noua contribuțiune la păstoritul evreilor maramureșeni“ (pg. 3) că înainte de războiul mondial au fost asasinați de evrei judecătorul și notarul comunei Borșa, pentru vina de a fi luat apărarea Românilor

Fără îndoială mișcarea de penetrație a evreilor era sprijinită, în acest Ținut curat românesc, de către oficialitatea de atunci, ei fiind primii pioneri ai acțiunii de maghiarizare. Așa a fost în Țara Năsăudului și tot așa și în Maramureșul Voivodal.

„Maghiarizarea evreilor e unul dintre cele mai vitale interese ale statului maghiar în Maramureș. Iată ce raportează prefectul județului în 1884: „În deosebi țin să menționez extraordinara activitate și simțul de sacrificiu dovedit de populația evreească în interesul partidului liberal unguresc, prin care se întărește în mine convingerea, că față de naționalități, interesele Statului Maghiar vor găsi totdeauna în evrei aderenți devotați și foarte folositori. Oh, dacă s'ar maghiariza cât mai repede cei 33.000 de evrei cu care aliindu-se cei 24.000 maghiari deștepți și bogați, vor domina totdeauna pe cei 60.000 valahi! În sus numitul raport n'am putut să-mi tăinuesc bucuria, că la alegerile recente populația evreească și-a executat drepturile cetățenești cu convingere și cu însuflețire, și constatând aceasta, mi-am ținut de datorie să accentuez, că dacă s'ar maghiariza cei 33.000 evrei atunci evreimea, aliată cu maghiarimea, ar putea totdeauna să asigure aci interesele Statului Maghiar“. Ca mijloc de maghiarizare, prefectul propune în-

ființarea școlilor de stat. În privința aceasta îi raportează că la școlile primare de stat înființate la cererea sa, învață deja ungurește 800 copii evrei, „și sper, că în anul acesta se vor mai înființa cât mai multe școli, chiar pe valea mare a Vișeului“. În anul următor el propune înființarea de școli primare de stat în comunele Strâmtura, Rosavlea, Vișeu de Sus și Borșa-Handal, dar în lipsă de disponibilități nu se dă curs cererii.“ (Vezi revista „Transilvania“ 1942, pag. 542, articolul: „Contribuțiuni documentare la administrarea Maramureșului“ de dr. Al. Filipașcu).

Maghairii au simțit în mod instinctiv, că integritatea Ungariei locuite de atâtea neamuri deosebite și covârșitoare ca număr nu este garantată fără distrugerea acestui caracter poliglot al statului. Desnaționalizarea popoarelor nemaghiare a fost deci urmărită dela începutul erei noi cu o perspectivă de fier. Putere de stat, societate, presă și-au dat mâna ca să facă din Ungaria un stat național maghiar. Acțiunea de maghiarizare n'a avut însă să înregistreze succese durabile decât între evrei, cari toți s'au raliat la politica ideii de stat și au devenit cei mai fervenți propagandiști ai ei.

Evreii intră în Parlament. În Parlamentul din 1901 au 17 deputați, în cel din 1905 au 20 deputați, iar în cel din

1906 au 21. În același timp reușesc să aibe 5 „magnați” (senatori numiți).

Fie că erau în partidul guvernamental, fie că erau în partidele opoziționiste, acești deputați evrei, erau tot atât de intoleranți față de aspirațiunile românești, ca și șovinii Unguri. Și mai mult chiar! Cât timp ungurii adevărați se sfiau uneori să comită acte politice compromițătoare pentru ei personal, evreii nu cunoșteau decența politică. În alegerile pentru parlamentul unguresc din 1910 (făcute sub guvernul Tisza) nu s'au găsit unguri, cari să candideze în circumscripțiile electorale în cari majoritatea românească era covârșitoare și înfrângerea candidaților români imposibilă. S'au găsit însă 6 candidați evrei cari prin corupție și teroare administrativă, cu ajutorul cârciumarilor, al morarilor și notarilor evrei, au reușit să scotă din urne prin fraudă o majoritate antiromânească. (V. Corondan, op. cit.)

Faptele acestea sunt confirmarea unei dogme arhicunoscute. Evreul după ce s'a înfiripat, devine obraznic, iar după ce s'a îmbogățit poruncește, persecută și subjugă fără milă. Masca și-o alege fără greș. Până mai ieri în șovinismul ultra-național, pe față, pe când sufletul este cutropit de socialismul internațional. Astfel a rodit seria nesfârșită a prigonirilor

politice în fiecare stat, dar cu deosebire în cele de un poliglotism evidențiat, în Austro-Ungaria.

Nesfârșit e numărul acestor săgeți anarhic aruncate de evrei în ființa neamului românesc, de cari au avut din belșug parte și românii din granița năsăudeană.

În procesul de presă dela 11 Septembrie 1890, (Datele ce urmează sunt după un studiu în manuscris a d-lui dr. C. I. Soțel : *Revoluția din 1918*), preotul Ioan Macavei din Năsăud, a fost tras la răspundere înaintea Curții cu jurați din Cluj, pentru articolele : „Fisza“ și „Kossuth“, publicate în ziarul „Tribuna“ din Sibiu, (primul în numărul 50 și 51 din 1890, iar cel din urmă în nr. 53 și 54, același an). Deși era bătrân și slab, preotul Macavei a fost condamnat la un an și jumătate temniță de stat, pe care a ispășit-o la Seghedin, unde a contractat o tuberculoză care l-a dus în mormânt nu mult după terminarea osândeii; iar în procesul „Replicei din 31 August 1893“, în al cărui comitet a fost și studentul medicinist Victor Culcer (mai târziu medic al Minelor Statului, până în 1918 în Rodna), în care a fost condamnat Aurel Popovici la 4 ani și Nicolae Roman la 1 an închisoare de stat. Apoi în procesul din 12 Iunie 1894, în care acuzații bărgăuani : Ioan Dologa preot, Iliseu Dan învățător, Simion Monda pre-

topop, Pavel Beșa preot, Ion Orban preot, Iacob Oanea înv. și Al. Pop au fost trași la răspundere înaintea Curții cu Jurați din Cluj, pentru adresa de aderență către condamnații în procesul „Replicei” și cu deosebire în procesul „Memorandului” din 7 Maiu 1894, în care ne putem mândri cu martorul Gerasim Domide, parohul Rădnei, care a urcat demn și disprețuitor Golgota persecuțiunilor politice, condamnat fiind la 2 ani și jumătate închisoare politică și arestat imediat.

În toate acestea procese mari, în cari era în joc existența și cinstea Neamului românesc ciscarpatin, evreii au fost cei mai înverșunați dușmani ai Românilor, spionându-i fățiș în fața instanțelor cu deosebire administrative.

Nenumărați intelectuali și țărani grăniceri, au suferit potopul unei urgii fioroase în urma mascaradei ultrapatriotismului interesat, perfid, evreesc.

Case întregi au fost răsturnate, perchiționare, răvășite, cu cari ocaziuni s'au confiscat nenumărate cărți: „Războiul ruso-româno-turc”, „Cartea de aur”, „Replica Junimei Academice Române”, „Dicționarul românesc”, „Românii la Debretin”, „Frage in Sibenburg und Ungaren” de Eugen Brote, tablourile M. L. R. Române; iar posesorii hărțuiți, batjocoriți, bătuți de jandarmi în aplauzele și amenințările evreilor și purtați zi și

noapte pe la autcrități și închisori..."
pe la autorități și închisori..."

„Pentru că să nu credem, d-lor jurați, și să nu creadă niciun maghiar, că plecând noi, o să puteți aduce în locul nostru străini de care numărați și acum destui în sânul dvs. — aluziune la jidani, corespondentul — și care au împins la fapte rușinoase pe cari însuși d. procuror le condamnă”. (Din „Românii la Debrețin“, repl. adv. Coroianu, pag. 48).

Când sosea jandarmul sau oricare organ administrativ în sat, nu se îndrepta după informații către primarul român, nici către notarul de regulă străin, care orișicât de patriot ar fi fost prefera să nu-și piardă clientela afacerilor particulare cari îi îngrămădeau mijloacele de existență boierească, ci se strecura în dușeana ori crâșma evreului unde se desfășura întreg secretul satului.

Totdeauna din țânțar făceau armăsar și niciodată nu uitau să se răzbune, implicând pe cei mai cinstiți și mai vrednici cari le stăteau în cale, în acțiuni de multe ori iscodite înadins, ca pe de o parte să poată scăpa singular de prezența lor, pe de altă parte să-i poată teroriza, să le mlădieze șira spinării la che-remul lor, să chivernisească apoi după bunul plac, ca într'un sat fără câini.

Procese capitale înșirate (nu numai acelea cari se referă la granița nășău-

deană) și alte prigoniri ale presei evreiești și a cămenilor politici români erau pentru a înăbuși cu forța orice mișcare națională, orice acțiune de rezistență sau atac, în tot locul unde mai palpita o conștiință trează românească.

Răsfoind „Chestiunea Rcmânească în Transilvania” de Eugen Brote din 1899, găsim în „Tabloul proceselor politice făcute românilor în ultimul deceniu, 1884—1894”, începând cu pag. 415, 445, totalitatea juraților străini și evrei: Purjek, Kiș, Ccmitz, Pizstory, Weisz, Fischer, Samsingher, fără a mai înșira și pe cei botezați și maghiarizați, evident, purtând popoului și adevăraților conducători români tot aceleași Sâmbete în sufletul lor, ca și cei dintâi.

În acești 10 ani au fost intentate 47 procese politice cu 161 de acuzați, dintre cari 15 scoși de sub acuză, 17 achitați și 107 condamnați la 59 ani și 15 zile închisoare de stat, ordinară și la amenzi de 11.840 florini v. a.

Afară de acestea au mai fost nenumărate procese politice cari sub cuvântul clasic de agitare s'au făcut atât intelectualilor cât și țărănilor pentru discursuri rostite la adunări publice, la înmormântări, la nunți, ba chiar și pentru toas-turi, clăci etc.

La acestea trebuie să adăugăm apoi și

canele și pedepsele tâsnite tot din răz-bunare și urmă de rasă, încadrate de șefii sanitari, polițienști, administrativi, bunare și ură de rasă, încadrate de cât desigur nu a fost Român conștient să nu se poată mândri a fi fost lovit fără cruțare de biciul lui Attila.

Ar fi un păcat istoric să nu eternizăm tratamentul celor condamnați la temniță politică, cu deosebire pentru generația tânără de astăzi. Pentru că ar fi dureros ca aceste jertfe și fapte mărețe, aceste e-fecturi supraomenești din luptele națio-nale, să fie uitate mai ales azi :

*„Știri despre soarta condamnaților
noștri din Vatz.*

De timp îndelungat ziarele noastre nu ne dau nici o știre despre starea și afla-rea scumpilor martiri cari zac de ani de zile în închisori, victime ale convingeri-lor lor politice naționale și a celui mai incalificabil șovinism și mai degradatoare persecuțiuni din partea asupritorilor noș-tri seculari. S'ar părea că națiunea pentru care s'au sacrificat, i-a uitat cu totul, sau că starea lor din toate punctele de vedere este mulțumitoare, că sunt tratați admi-rabil de bine și noi nu am avea motive a ne plânge și a face șvon în lume în-zadar, exagerând sau falsificând numai adevărul. Grozavă deziluzie însă ar fi în toate cele admise mai sus.

Cauza tăcerii este de natură a ne spăi-

mânta, a ne pune pe gânduri serioase și a ne forța să strigăm de durere, ca să auză lumea întreagă și să știe toți, că victimele șovinismului maghiar (deși judecați la osândă îndelungată, dar mai ușcară de suportat, după cum ar trebui să fie regimul în închisorile de Stat) în ascuns însă sunt condamnați a-și sdruncina sănătatea pentru vecie, a deveni neoameni, incapabili de orice muncă și a se stinge încetul cu încetul, dar sigur. În conformitate cu noul Regulament intrat în vigoare dela 19 Aprilie, condamnaților li s'au retras și micile favcături de a-și vedea familiile mai multe ore pe zi, reducându-se timpul la 2 ore pe zi: una înainte și una după masă; li s'au interzis a mai primi vizitatori, excepționându-se numai rudele cele mai apropiate, căroră (încă rar de tot, cu dificultăți enorme și pentru durate foarte scurte) li se permite a-i vizita; corespondențele ce primesc sunt controlate sever, iar ei sunt obligați a corespunda numai în limba statului; li s'a redus timpul pleumblărilor în aer liber la 2 ore pe zi; li s'a oprit de a lua masa în comun, trebuind să mănânce fiecare separat, în celula sa, iar ca culme celor dela Vatz, li s'a edificat o nouă locuință în care au fost transportați dela 4 Iulie, locuință care va deveni un mormânt sigur, după cum vom proba în cele următoare.

Ternița cea nouă botezată : „Allami-fogház” este zidită imediat deasupra marurilor Dunării pe un teren pieziș și strâmt și înconjurată de ziduri uriașe. Ca motiv de orbire și inducere în eroare a vizitatorilor norcooși a vedea pe cctndamnați, curtea deși mică, prezintă un aspect plăcut cu puțini arbori și flori ; tot asemenea se prezintă și așa numita sală de primire : spațioasă, luminată și cu aer curat. Aici însă, condamnații petrec timp puțin ; iar celulele lctr menite pentru dâșii pentru noapte și o mare parte a zilei, sunt niște subterane adevărate, umede, de un miros greu și sufocant, ceea ce se probează din exteriorul palid, apatia și neliniștea zugrăvite în mod demn de compătimit pe fețele lor și aparente din mișcările și vorbele lctr. Toate celulele sunt spre curte și cu fațada spre Dunăre și astfel așezate încât la spatele zidurilor corespunde fiecărei celule câte un closet și grajd din vecini.

Zidurile menite pentru locuință, atât din cauza vecinătății grajdurilor aparținătoare terniței, a closetelor și a apropierii Dunării, cât și din cauza cărămizilor nearse și edificării forțate (s'a început zidirea astă toamnă și s'a continuat cu mare grabă în cursul iernii), sunt pline de umiditate, care va produce efectele ei dezastruoase, îmbibându-se în organismul cctndamnaților siliți a-și trece viața

cu ea și în ea. Pentru a opri ivirea umidității la suprafața zidului, înțeleapta comisiune de edificare a uns zidul cu păcură, iar peste păcură astăprimăvară a aplicat văcălașul, pentru a cărei uscare forțată, 2 luni în primăvară, au încălzit odăile cu cărbuni de piatră. Din această procedură a urmat că celulele condamnaților constau nu din zidul uscat ci din unul plin de umiditate, saturat cu miasme de gunoi, păcură și fum de cărbuni de piatră, cu cari se umplu micile celule și al căror mirăș sunt forțați a-l respira sărmanii ocași, căci nici în ocne nu poate fi mai rău.

Fiecare celulă e de 4 m. lungime și 3 metri lățime, astfel construită încât ferestra și ușa sunt una lângă alta, cu fața spre un coridor îngust, închis de toate părțile, cu geamuri fixe. În chipul acesta, aerisirea celulelor e absolut imposibilă. Acest fapt a fost observat și de comisiunea însărcinată cu primirea localului, care a voit a ajuta aerisirea făcând câte o spărtură, hotezată ventilație, în tavanul fiecărei celule. Podul întregului edificiu însă este închis hermetic din toate părțile, așa ca nu cumva vreun delievent să poată evada, iar poreclita ventilație, este o adevărată ironie. Intre celule este așezat closetul în coridorul fără antișambră din care conduce un canal

primitiv dealungul coridorului și curții în afară.

Numai cel ce-și petrece cât de puțin viața între aceste ziduri, poate înțelege și simți infecția ce se produce în aceste spelunci. Și în această infecție sunt forțați a petrece condamnații noștri, zilnic 22 ore, căci după cum am amintit numai 2 ore pe zi, au voie a se plimba prin curte.

Nu se va mira nimeni deci, dacă între astfel de împrejurări și numai câteva zile petrecute în acest local, se resimt în mod vădit de întemnițați prin indispoziții trupești și sufletești, prin dureri de cap, respirație grea și îndundată, lipsa poftei de mâncare, vomat, insomnie, etc., cari toate apar întipărite pe fața lor vestedă și bolnăvicioasă.

Rezultatul final al petrecerii mai îndelungate și a iernii viitoare din aceste locașuri, durere, e ușor de constatat.

Prin internarea condamnaților în aceste celule, stăpânitorii și cei ce au hotărât aceasta, comit față de oamenii noștri, un asasinat din cele mai lașe și murdare, arătând lumii civilizate, cum în ajunul mult trâmbițatului mileniu, că natura sălbatecă, feroasă și barbară, nici în o mie de ani, nu i se pierde, cu tot lustrul ce încearcă a-l da. Lupul își schimbă părul, dar năravul ba.

Lipsiți de orice ajutor și remediu de

drept, izolați de toată lumea binevoitoare, sechestrați de a veni în contact cu cineva, căruia să-i spună păsurile și suferințele ce îndură, stau și se sfârșesc frații, soții și părinții noștri, jertfe ale șovinismului și urei de rasă.

*Dr. Constantin Pop m. p.,
profesor la Gimnaziul
Real din Slatina*

În lupta de regenerare morală și de afirmare națională, ce s'a dat în anii 1901, 1902, între grănicerii năsăudeni, prin cererea de a fi numit paroh al Rödnei, doctorul Vasile Lucaciu din Sisești, (cea mai mare față bisericească pe care Providența a dăruit-o Românilor, fără deosebire de confesiune, în ultimii 50 de ani, caracterul de granit), toată evreimea din graniță în frunte și pe față cu bogătașii Polak, Brechner, Reiter și Ghevurtz, au zădărnicit ca idolul unui neam să fie numit preot al Rödnei.

În zadar au fost toate svârcolirile jărnarnilor rodneni în frunte cu studenții, cu savantul botanist de renume european Florian cavaler de Percius, cu notarul Pop și cu deosebire fiii acestuia Emilian și Titus, studenți universitari, cu învățătorul confesional Silvestru Mureșan și a fiului său Florea, student de belearte și cu a celorlalți intelectuali români din

sat și graniță, ba chiar și a primpretorului Huniadi, de origine român, care închidea ochii și se făcea că n'aude, n'a vede, triumful dreptății — aspirațiile de mai bine, au fost îngropate la cererea evreilor și înstrăinaților.

Se temeau epigonii să nu fie eclipsați; tremurau nemernicii să nu fie făcuți imposibili; clănțăneau dinții în gura tuturor hienelor și jefuitorilor să nu fie demascați și masacrați la un singur gest al acestui titan fără pereche, dacă l-ar fi sălășluit în mijlocul lor. Pe lângă acestea, evreii nu aveau astâmpăr zi și noapte, alergau, când la Bistrița și Gherla, când la Cluj și Pesta, să nu fie numit popa Lucaciu în județ.

Aceste evenimente extraordinare le-au băgat groaza în oase și și-au pus toate armele în lupta ce interesa toată suflarea românească de pe valea Rodnei. Și au învins, îndepărtând o figură marcantă, istorică, care avea tot dreptul și toate calitățile să ajungă episcop sau mitropolit, nu numai simplu preot într'un sat.

„Oare dr. V. Lucaciu cu capacitatea, talentul și cultura lui, n'ar fi putut găsi un loc mai deosebit, mai bine plătit decât biata parohie a Sișeștilor. De sigur că da. Și eu sunt pozitiv informat că i s'au și oferit poziții bune, splendide chiar. Dar el n'a primit.“ (Românii la Deb.“ p. 51).

Dar chiar și trupa teatrală ambulantă a artistului Zaharia Bârsan a avut de suferit nenumărate șicanări din cauza evreilor.

La începutul acestui secol cu ocazia unei producțiuni teatrale în Sângecrz-Băi nenumărați evrei, oaspeți ai acestora, au asmuțit administrația : „cuma poate suferi teatrul românesc în țara ungurească?” Și întreaga trupă a d-lui Bârsan, secvestrată, a fost închisă în Rodna de prim-pretorul ungar Hojda, fiu de țaran român din Bcrșa Maramureșului, de unde a scăpat fugind peste munți în Bucovina.

Acțiunea evreilor de pe valea Someșului a culminat însă în anul 1905, când au cerut fățiș burse dela Fondurile Grănicerești din Năsăud.

Evreul Richter din Ilva-Mare și armeanul Korácsonyi au fost cei dintâi metamorfozați peste noapte în descendenți de grăniceri, cari au dat asalt instituției grănicerești, cari au apărut triumfător toate loviturile criminale ungurești, mai bine de o jumătate de secol.

Comisiunea fondurilor a respins cu indignare cererile absurde. Atunci aceștia s'au adresat guvernului unguresc, care a sistat achitarea competențelor bănești pentru toți bursierii grăniceri, până la clarificarea definitivă a chestiunii care a durat peste cinci ani. Ce au avut de su-

ferit în acest interval studenții grăniceri e de neînchipuit; un plan sistematic de distrugere.

Cu 1900, vin anii grei ai luptelor politice cari electrizau până și moșnegii și copiii de școală, revoluționând, cu ocazia alegerilor, nu numai granița năsăudeană, ci întreg sufletul românesc ardelean.

Această probă de sânge evidențiază caracterul și naționalitatea fiecărui individ. În zadar curgeau banii și bețiile cu rachiu, în zadar le gădilau urechile cu cine știe ce recompense personale sau familiare, cel care avea suflet și sânge românesc, — chiar dacă înainte de alegeri intimidările, momelile și sărăcia îl făceau să promită trădarea, — în momentul sublim și hotărâtor, și cel mai șovăelnic, nu se gândea la nimic, și-și da votul pentru candidatul politicei românești.

Sărăcia în această clasificare își îmbulzea acoliții în Ardeal, numai printre cărturari și niciodată printre țărănimea electorală, deoarece dintre aceștia numai țărani înstăriți, gospodarii, aveau dreptul de vot în raport cu impozitul plătit. Era un „cens” pretențios și interesat de supremație, deosebit de cel din Ungaria propriu zisă. Agenții provocatori ai tuturor guvernelor erau, fără excepție, în primul rând evreii, evident, nu din vreo convingere politică sau înflăcărare

sinceră patriotică, ci, ca totdeauna, fie din interes, fie de frică.

Spionare, denunțare, lansare de vești false, erau armele tipice, de șicanare a elementului românesc.

În broșura publicată cu prilejul alegerilor din 5 Mai 1906 de Victor Onișor, candidatul fostului Partid Național Român din circumscripția electorală a Năsăudului (unde vota plasa Rodna, a Năsăudului, a Bârgăului și câteva comune săsești, în total 600 de voturi românești) scrie la pag. 19 :

„S'a văzut și de astă dată că, fiind vorba de o luptă contra popcrului băștinaș a acestui ținut, toți străinii evrei, unguri, așezați între noi, susținuți și îngrășați din sudoarea popcrului nostru, toți s'au unit sub conducerea administrației ca un singur om. Toți străinii cari trăiesc în mijlocul nostru ni s'au declarat dușmani.“

Un episod demn de remarcat din aceste alegeri este acela povestit de d. dr. Ștel :

În ziua alegerilor, pe la ora 4 după amiază, candidatul politicii românești conducea continuu cu 20—30 voturi. Nu votaseră decât foarte puțini evrei. Au fost votat până la ora 4, numai cei ce aveau licențe de băuturi și brevete de tutun, fiind expuși șicanărilor administrației și posibilității de a preda în 24 ore,

aceste drepturi, Ceilalți, marea majoritate, se abținuseră intenționat dela vot, conștenți că sunt cumpăna rezultatului. De aceea au trimis pe evreul Gewuriz, mare samsar de boi, și pe rabinul Moscovitz, ambii din Năsăud, să trateze cu Victor Onișor, asigurându-l de reușită sigură, în cazul când achită, imediat după proclamare, suma de 10.000 coroane spre a-și putea edifica sinagogă nouă în Năsăud. Victor Onișor i-a refuzat disprețuitor. Atunci s'au vândut pentru 2000 ccoane candidatului guvernamental care a ieșit învingător.

În timpul războiului mondial se știe, în general, care a fost rolul evreilor. În Ținutul Năsăudului, ne povestesc amintirile bătrânului Dr. Șotel :

În zadar ascundea moșul gârbovit sau baba neputincioasă, ajutat de nepoțeei săi, copii de școală, oile, caprele, porcii, caii sau boii prin văgăunile munților ori, cei dela șes, prin gropile astupate măiestrit, ca să nu fie ciopârțite gratuit, cele dintâiu pentru hrana evreilor și armatei, cele din urmă, rechiziționate pentru transporturi sau alungate în cirezi fără sfârșit în inima Ungariei, evreul atotștiutor, ajutat de aghiotantul său permanent — haimanaua satelor, — le scotea la iveală și din fundul pământului. Și atunci în loc de plată sau bon fără valoare, proprietarul primea cu vârf și îndesat, mân-

gâierea paturilor de pușcă. Când se împărțea, gădilitura baionetei înfiptă în carne, la bunul plac al jandarmeriei turbate de cutezanța apărării avutului câștigat cu trudă și sudoare în ani de-a rândul.

Nu e coastă, nu e munte, nici vale și văgăuni cari să nu fi fost udate din belșug cu lacrimi și sânge de opincari nevoiași.

Și acest calvar s'a repetat de câteori rușii victorioși împingeau armatele cadavrului pçliglot austro-ungar înspre crestele Carpaților. Așa încât, în urmă, abia mai vedeai, prin zate pe la netreb-nici și favoriți, vite flămânde și deșirate, de-ti era mai mare mila de ele. În schimb curtea și grajdurile evreilor erau arhipline de tot soiul de vite, alese pe sprânceană, dintre cele mai de rasă, dintr'ale gospodarilor din sat, fie luate cu sila pe o nimica toată, fie date împrumut.

Rechiziționările furnizorilor evrei, sprijiniți de administrația haină, s'a extins apoi și asupra bătrânilor și flăcăian-drilor, a fânului, a brânzei, a ouălor, a găinilor, a lânii, etc. Pe cei dintâi îi prindeau și sileau cu jandarmeria să transporte vitele lor pe cari le mai aveau.

Mulți și-au lăsat oasele în frigul grozav al iernilor din Munții Rodnei.

Pușinii viguroși au cutreerat ani de-a rândul Bucovina, Galiția, Polonia, fiind

cărăuși fără plată la carul și viețile proprii ca să le părăsească apoi și pe acestea în 1918, când a izbucnit revoluția, fie pentru un codru de pâine, o haină sau vreo câteva pălăuțe, să se poată întoarce acasă.

Satele nășăudene rămase fără bărbați și apărare, turmă fără de ciobani și câini, au devenit teatrul celei mai abjecte depravări ce se poate imagina.

Nenumărate fete și femei, siluite benevol sau cumpărate, au devenit obiectul deliciilor senzuale a desmățaților urmași ai Esterei, fie civili, fie uniformați.

Dacă înainte de războiu, în aproape toate satele românesti, nu se pomenea de preacurvie și foarte rar de boale venerice primite în cătănie, după războiu aceste moșteniri tipice evreești, au luat proporții.

Sosiți la vetre, în revoluția deslănțuită, scldații și moșnegii cărăuși, s'au aruncat aproape în tot locul asupra evreilor și au răsplătit suferințele ce le-au îndurat cei rămași acasă în cursul celor cinci ani de războiu.

N'a fost o răsplată meritată și demnă, nici răzbunare, cunoscând firea blajină a țaranului neaoș, ci mai mult o batjocorire bine meritată.

Cu frica de necunoscut și-au pierdut virginitatea problematică unele Estere în spasmuri delicioase, poate mai multe,

gustând potența virilă românească acumulată într'un ajun sever în cei 5 ani. Au rămas unele și gravide, dar ca să nu „inficieze“ rasa, sau să nu le ajungă blestemul de a fi îngropate cu fața în jos, sau să nu fie primite la sânul lui Iehova, au avortat fără excepție.

Ici, colea, câte un vlăjgau mai sdravăn și-a încercat luciul hainelor și masivitatea pumnilor pe obrazul sau spatele vreunuia, s'au spart ferestre și dughene în a căror rafturi vântul șuera a pustiu, s'au făcut și câteva luminații, fără cărnuri prăjite — o revoluție, fără sânge și nici un caz de crimă cu orori feroase.

Acesta e purul adevăr.

Grozăveniile cu devastările și progromurile bașibuzucești, sunt povești discutate intenționat din interes de gheșeft.

Dovadă nedesmințită e și jalba lor adresată cu Nr. 789 din 19 Mai 1919, președinției Consiliului Dirigent din Sibiu. O transcriem întocmai, copiindu-o fără modificare de limbă, de stil și de ortografie, etc. :

„În numeroase ținuturi trebuie să constatăm o depravare dureroasă a siguranței de persoană și de avere a populației ovreești, precum și cazurile ce sunt și de isprăvi anticreștine să refetesc tot mereu și tot mai grav. Așa d. e. în ținutul Năsăudului, în ținutul Bistriței, pe valea Vișeuului, în plasa Bârgăului, în jud. So-

meș și mai cu seamă în ținutul Lăpușului cu excepțiunea comunei Lăpușul Românesc, în jud. Cluj, prin Secuime și în toate județele din Ardeli, populațiunea o-vrească de pe sate, isgonită și jefuită în vremea revoluției, nici astăzi ni pcate să se reîntoarca în satii sale Siguranța în comune nu e restabilită însă ni din lipsă de putere inarmata ci pentru că populațiunea nu e îndreptată la disciplină, la liniște și înțelegere, iar gardinști, preoți, primarii sătești și alte elemente mai puțin responsabili, se face isprăvnici în iscodirea și executarea împărțirii pământului a explusări și altor proceduri la fel. Dacă ovreii vrea să se reîntoarcă în satul său, nu e ca să facă negoț, ci pentru ca să-și lucre pământul câștigat, îl depărtează prin forță, prin sisteme diferite. Autoritățile onoare excepțiunilor provocându-se la lipsa de conșcințe sau la alte motive îl trimete încoace și în colo pe nenorocii jeluitori până se cocinge că intervenirea e fără scop.

„Ovreimea astfel rejbnată se luptă în orașe mici, mari, cu nevoia fiind chiar silită a se arunca pe neguștoarea ascunsă care îi face și mai antipatică persoana și chinuită inchintinuu de o grăza că vor fi exportați la vatra sa inconjurați de dușmani: chinuită de gândul imposibilității de a se reîntoarce acasă tră-

este de azi pe mâni și mere spre o destrăbălare sigură.

„Ura față de ovrei a populației atâțator din zi în zi bine se prezintă în multe locuri prin diferite excese. În tot cazul soldați insultă pe stradă pe ovrei, mai cu seamă pe ovrei de un exterior tipic, în urma portului lor de perciuni și de barbă, le rupe barba, îi silesc să-și tragă jos ghetele, să-și predee pardisiul. Să acată și de fetele noastre și de fomei pe cari le prind și le ciufulesc și nu numai unul ci câte mai multe dată.

„Indrăznesc a intra și în templu să ne batjocorească.

„Trebue să recunoaștem că stările astea în urma pășirii autorităților sau mai alinat în celea din urmă, 8--10 zile. Pe liniile căilor ferate și cu deosebire pe cele de pe Valea Someșului dela Cluj la Rodna, Bărgău și în spre Baia-Mare în vagoane și pe la gări, tot mai desă devine înjurarea și jignirea călătorilor cu exteriorul ovreesc. Este în fine caracteristică ca la Cluj și la celelalte orașe pe străzi cu cei mai mare circulație, soldații din garda română Ardeleană în cor și după o instruire cântă cântece contra noastră.

„Vă rugăm, etc.“

N'ar corespunde realității istorice să se eternizeze că numai evreilor li s'a înfundat în revoluție, că numai ei au avut de

suferit, că au pățit-o mai rău ca acei cărturari maghiari în vreme de pace, trădători în decursul războiului, unelte în mâinile asupritorilor cari au maltratat și jefuit pe cei ce au rămas acasă.

Intreg avutul lor a devenit pradă celor reîntorși furioși din război. Locuințele au fost devastate, mobilierul distrus și înstrăinat, asemenea tot ce era în camere și pe lângă casă. Păsări, pceri, vite, împărțite frățește; o muncă de o viață întreagă dispărută în câteva ore.

Ce e mai dureros și revoltător e că aproape toți acești netrebnici s'au refugiat în etape până în Sibiu, unde și-au oferit serviciile Consiliului Dirigent, care apoi, fără de nici o selecțiune, i-au reținut la sediu ori i-au numit în posturi înalte.

Și cum lupul își schimbă părul și acești protejați ai soartei, lingușitori docili ai potentatilor zilei, au continuat cu manifestările și acțiunile caracteristice ființei lor din o viață întreagă.

Ajunși în posturile de comandă, fără răspundere (căci se schimbaseră peste noapte) au chemat urgent tovarășii de odinioară: evreii, și împărțind ordine și subscriind permisele de rușinoasă pomină, au început traficul cu zahăr, cu petrol, cu porumb, etc., îmbogățindu-se însutit de cum erau la sfârșitul războiului.

Aceste specimene, au fost reprezentate

cu prisosință și printre grănicerimea nă-
săudeană.

Cei ccaștii și cinstiți în trecut, cari au purtat greul luptelor și au suferit enclm din aceste cauze, românii vrednici — ca-
zul atât de grăitor al drului Șotel — au fost dați afară ori într'o bună zi, s'au trezit cu șefi dintre nemernicii și trădă-
torii de ieri.

Acest procedeu greșit, pe lângă alte nenumărate, a accelerat decesul Consiliu-
lui Dirigent.

Că nu s'ar fi găsit elemente necesare, suficient pregătite, etc., e un neadevăr. Un număr ccorespunzător dintre intelectualii ardeleni și cu deosebire năsăudeni având în graniță o elită respectabilă, oțelită în lupte, caractere integre, ar fi trebuit invitați să reia serviciile, înce-
pând cu cele conducătoare și pline de răspundere, până la ultima șefie de bi-
rou. Cei conștii și cu calități ireproșabile nu s'au îmbulzit. Pentru rest trebuia să se apeleze la ardeleni trecuți în vechiul Regat, între cari unii specialiști recunoscuți în diferite direcții.

Nu s'a făcut. Din contră, s'a deschis c nouă graniță, cu bariere aproape în fie-
care județ și anume din interes: nepo-
tism, afaceri, politică.

Ca să se evidențieze și mai amplu fa-
voarea și sprijinul acordat de conducă-
torii politicii evreilor reproducem alte

documente cari nu pot suferi nicio des-
mințire :

S. M. S. Nr. 500 9-IV-919.

„În 12 Martie a. c. am primit ordinul în legătură cu alte agente să esoperez de la On. Consiliu Dirigent, resortul comerț, un permis de cumpărare pentru stofe din fabrica din Brașov pentru trebuințele ageților secției.

„D. Comșa m'a primit de tot rece și a pertractat cu mine într'un mod de tot curios, plătindu-se cu aceea că în câteva zile e să primim stofă prin Prefectura orașului, ceea ce nici după o lună nu s'a întâmplat încă.

„Respingerea rugării ne-a motivat-o scurt și verbal că : nu se poate. Ceea ce m'a revoltat și sub impresia aceasta i-am făcut reproșul, cum se poate asta ca noi să nu putem ajunge la câte un rând de veșminte, când suntem rupți și după ce noi ca românii devotați facem statului cele mai gingașe și unele din cele mai prețioase servicii, până când jidanii și gheșeftarii primesc într'una permise de cumpărare. D-lui a zis să-i numesc pe cine știu că a primit permis de cumpărare. Eu i-am numit pe Zanderer, comerciant jidan angrosist din Cluj. D. Comșa mi-a zis: Da, e adevărat că a primit dar în viitor nu se mai dau alte permise. La aceasta mi-am făcut observarea că eu sunt convins că se vor da și în viitor,

ceea ce s'a și întâmplat acum câteva zile cu comerciantul și croitorul jidan Iano-vitz Geza din Cluj, care a primit permis de cumpărare și a adus cca. 1000 m. stofă.
 „Tot asemenea au mai primit și alți jidani.

Vă rog etc.

Dr. C. I. Șotel mp., șeful secției de spionaj; Caliano mp.; Pentru conformitate cu originalul Dr. V. Drăganu, secr. gên., Iustin Ilieșiu secretar de sedință, Titus Buzilă secretar personal.

Preș. Sibiu la 13 Martie 1919.

Nr 381-919.

Subinspectoratul General al Siguranței
 Consiliului Dirigent, Sibiu

Jos subscrisul luând asupra mea greaua sarcină de a reprezenta interesele societății meseriașilor români din Dej, cu toate că cu unanimitate de voturi am fost ales cu greu, m'am decis știind că stau în fața celei mai grele probleme ce am luat cândva asupra mea.

1. Punându-mă pe lucru am încercat a dovedi că, nouă, ca bancă industrială, ne trebuie: fiară, unelte, mașini și material. Am și făcut un memoriu în privința aceasta la restortul de industrie.

2. Am cercat să capăt legătura cu Bo-hemia ca să procurăm cele de lipsă din locuri competente înainte cu 3 luni, mi-a

promis că e chestiune de 3 zile; legătură directă, până aci nu s'a împlinit.

3. Neputând satisface pentru cei în drept numita, mai ales pentru invalizi m'am interesat, că nu ar putea să adune alimente pentru armată, pe lângă remunerație cinstită, comisarii mi-au dat răspuns că totul ei fac și permise nimenea nu obține și nu pot obține.

Totodată mă trezesc însă că toți pereciunații îngrășați de fostul guvern ungar sunt cu permise de export și au permise de cumpărare.

Aceștia și-au angajat coreligionari din Galizia, să cutureze satele românesti, călătoresc la București unde mă conving că exportează în mare, le vând dela gară la speculanți, exportează fasole, o vând la speculanți, exportează lemne de foc, le vând la speculanți cu mii de lei, scriu 20.000 coroane un vagon de lemne de foc.

Mă conving acolo de târgul nemaipomenit de desavantajos pentru românii din Transilvania, făcut de Dvs. ca ei să-și trimit âperciunații și să adune vitele noastre și ei să-și trimită grecotei, să ne trimită, să ne aducă alimentele noastre.

Iată, stimați consilieri și iată D-le președinte că în loc să ne sugă numai trântorii noștri, Dv. ați adus și liftele României cari ne mai având ce sugă de pe

Românii din Muntenia, ați crezut de bine să ne sugă și pe noi.

4. M'am pus pe lucru și în București am făcut oferte pe preț de jumătate, la oraș, la căile ferate, la funcționarii publici și nici nu s'a primit oferta, acum să capăt permis să angajez invalizi să-și câștige pâinea pe cale cinstită.

Vin în Sibiu ziua primă bruscat, ziua a doua promisiuni, ziua a 3-a cu piciorul dat afară. spre râsul și batjocura percușiunilor.

5. Deci cu stimă vă întreb: aveți cunoștință de ce tâlhării și hoții se întâmplă la oficiul de alimentare? Aveți cunoștință că trimișii jidani din România adunând alimentele le-au vândut îndată ce au trecut Predealul la speculanți, ajun gând un minim intenția Dvs. conștiință?

Aveți cunoștință că un permis ce se eliberează la un dușman al neamului pe baza reformei greșite, nu se eliberează la români cinstiți? Vă identificați cu lucrurile acestea și luați răspunderea pentru acele tâlhării.

Dacă nu vă identificați, veți binevoi a hotărî următoarele?

Permisele cu ziua de azi se nulifică toate. Permisele se vor da numai comerțianților români și meserașilor cărora azi le e imposibil să câștige unelte și materiale să muncească, preferiți fiind invalizii.

Tot ce Consiliul Dirigent vchiește sau e dator a preda Munteniei va fi adunat de comercianții și meseriașii din Transilvania.

Domnule Premier, stimați consilieri. Nouă nu „Gnadenbrot“ ne trebuie, nu bancă de Magyar-Bank a lui Lukacs Laszlo, nu Erbargnung, fără unelte, material. De nu o puteți da, atunci dați-ne posibilitatea ca pe altă cale să câștigăm în cinste pâinea pentru copilașii noștri și de nu ne-o puteți nici decum să ne-o dați nici atunci nu ne indignăm, fără vom suferi soarta de rezignație.

Dar dacă Dvs. dați precum ați dat inamicilor noștri premisii, atunci sunteți tot atât de periculoși ca jidanii ca și cei dela permisie.

În așteptarea cât de în grabă a răspunsului, etc....

Cluj, 24 Februarie 1919

Emil Olteanu mp., pentru conf. Locot (ss) Indescifrabil; Văzut: Dr. C. S. Sotel, șef S. M. S.; Dr. V. Drăganu, secretar general; Iustin Flieșiu secretar personal.-

Dacă „la cap“ se îpuțise așa de tare peștele, ce a putut să fie „la coadă“, prin orașele îndepărtate și cu deosebire din satele din munți — în Țara Năsăudului.

Din aceste momente istorice trebuie să se înregistreze firul bolșevismului îmbăc-

sit la sate. Nenumărate manifeste cu caracter separatist, antireligios, antimilitarist, antidinastic, sunt aduse clandestin și aruncate prin curți și grădini cri afișate noaptea pe localuri publice și pe stâlpi de telegraf. Convertirea și educația individuală la raiul bolșevic începe în ungherele tănuite ale cârciumelor și continuă în colțuri de stradă.

Din teancul nenumăratelor manifeste păstrate cu sfințenie alătura de alte documente de șeful de odinioară al secției S. M. S. (Secția Militară și Politică Secretă din Ardeal), bravul tribun, d. dr. C. I. Sotel, culegem la întâmplare unul lansat de comitetul comunist și distribuit dela un capăt la celălalt al țării, cu deosebire printre muncitori și minieri, împărțit în același timp și în granița Năsăudului în nenumărate exemplare.

S. M. S. Nr. 432 din 28 Octombrie 1919.

Către Soldații Români,

SOLDAȚI ROMÂNI,

Din nou răsună strigătul de alarmă dela un capăt al țării la celălalt.

Colibele ruinate de războiul sângeros, de care abia ați scăpat, sunt iarăși tulburate în liniștea lor.

Sunteți chemați iarăși la arme.

Ciocoi lacomi și nesătui, cari de veacuri dearândul trăiesc din sângele și sudorile vcaștre grele, cred că poporul nu

a suportat, suferit destul și îl vrea din nou în foc.

Din nou încearcă să fâlfâie înaintea ochilor oboșiți ai poporului nesăbuit arătarea mincinoasă a României Mari.

Acei cari după capitularea României și-au bătut joc în modul cel mai josnic și mai nevrednic de țărani ardeleni, cari au intrat în aramta română, astăzi vor începe să verse lacrimi de crocodil. să-și plângă soarta fraților noștri de dincolo.

Și iată pentru eliberarea acestor frați cari s'au îngrijit să scuture jugul grofier și al baronilor unguri, sculându-se împreună cu celelalte popoare, din această țară, pentru eliberarea acestor frați, vă vor face pe voi să vă părăsiți copiii și nevestele și să vă luați din nou pușca pe umeri.

Este minciună josnică tot ceea ce vă spun ei.

Nu pentru Ardeal și nu pentru frații subjugăți sunteți chemați iarăși sub arme. Nu, de o sută de ori nu, altă pricină cu mult mai profundă zace la rădăcină.

Jur-împrejur, fierbe lumea ca un cazan uriaș, s'au ridicat pretutindeni desmoșteniții și oropsiții soartei ca să scuture jugul bogătaşilor, să sdruncine din temelii lumea veche. Ucraina și celelalte țări cari s'au ținut de împărăția Țarului Nicolae, focul ei ne amenință să cuprindă și celelalte țări.

Imperialiștii simțind această primejdie își strâng rândurile și fac eforturi supraomenești ca să înăbușe acest foc.

Vor să mai mobilizeze ce mai este de mobilizat, vor să mai arunce ce se mai poate arunca gândind că de'ară, doară vor putea scăpa de acest pârjol.

Iată pentru ce vă trimit stăpânitorii la războiu. Iată de ce luați voi direcțiunea spre miază-noapte și răsărit împreună cu trupele mercenare ale Hatmanului Scof-padului, compuse inclusiv din foștii ofițeri și soldați, capitaliștilor și moșierilor să frângeți mișcarea de desrobire a țăranilor și muncitorilor din Ucraina și Rusia. Iată pentru ce vă vor arunca iarăși peste Carpați. Nu ca să eliberați pe frații voștri, ci ca să siliți grumazii scăpați de jugul baronilor și grofilor unguri, să intre în jugul gătit lor de ciocoi cari nu se îndestulesc cu sângele vostru și vor să mai sugă și alt sânge. Iată pentru ce v'a silit să părăsiți ce aveți mai drag, copiii, părinții și nevasta.

SOLDAȚI ROMANI,

Voi cei mai năcăjiți țărani de pe suprafața pământului, îmbrăcați în uniformă de dorobanț, prindeți arma ca să înăbușiți răscoala altor frați de ai voștri țărani și muncitori. Nu este c' batjocură a-

ceasta? Frate tovarăşe! Înainte da înfige baioneta în duşmani, uită-te mai bine la el. Are faţa suptă şi palidă ca şi tine, mânilor-i sunt cu bătători ca şi ale tale, ochii-i sunt obosiţi şi scăldaţi în lacrimile suferinţei ca şi ai tăi. Este un nenorocit ca şi tine.

Pentru ce luptă el, pentru a scutura jugul celor bogăţi, jugul acelor cari i-au stors toată vîlaga din oase? Pentru a dărâma rînduiala nedreaptă a lumii roabe, şi pentru a pune în locul ei întocmirea comunistă?

Pentru ce lupţi tu? Ruşine de zece ori ruşine! Tu lupţi pentru a apăra puterea celor cari te ţin pe tine în jug şi robie. Locul tău este alături de el. Duşmanul lui este duşmanul tău. Intoarceţi arma contra generalilor şi ofiţerilor. Năvăliţi ca albinele, ca furtuna asupra ciocoilor din oraş, tăiaţi, spânzuraţi, pe pierdevară burtăşi, nimiciţi totul în calea voastră, numai pe calea aceasta veţi pune mîna pe pămîntul care este al vostru şi numai al vostru!

SOLDAŢI ROMÂNI,

Urmăriţi pilda celorlalţi fraţi ai voştri, ridicăţi-vă ca un singur om, în contra asupritorilor voştri, măturaţi-i de pe faţa pămîntului şi în locul lor, în locul stă-

pânirii ciocoiești, puneți stăpânirea sfa-
turilor voastre țărănești și muncitorești.

SOLDAȚI ROMÂNI, ȚĂRANI ROMÂNI,

Trupele austriace și germane pe cari stăpânitorii le-au trimis anul trecut, ca și pe voi să săvârșească acea muncă de călăi, au devenit revoluționare și au bă-
tut și închis ofițerii și sătului aproape de 5 ani de războiu, vor să meargă acasă ca să dea sprijinul celor răsculați de acasă.

Iată, împotriva acestora vă trimit stă-
pânitorii ca să-i desarmați ca și pe tru-
pele bolșevice rusești, ca să mântuiți de
groază burghezia din Germania și Aus-
tria care cu teamă și cu tremur, așteaptă
pe acești răzbunători.

Stăpânitorii vor să vă facă iarăși coa-
dă de topor.

Veți asculta de ei? Veți face fapta ne-
socotită să desarmați oare pe revoluțio-
nari? Nu mai fiți mai mult coadă de
topor în mâna cârmuitorilor. Incețați de
a vă mai supune tâlharilor. Deșteptați-
vă! Scuturați jugul ciocoiesc! Puneți
mâna pe pământul vostru!

Fiți vci stăpâni la voi acasă. Luați
toată puterea în mâinile voastre.

Trăiască înfrățirea țăranilor și munci-
torilor din toată lumea!

Trăiască lupta armată a tuturor celor
asupriți, în contra asupritorilor.

Jos ciocoi, jos călăii!

(ss) Comitetul Comunist.

În tot locul unde era aglomerație, evreul elegant, lăsând impresia a fi cine știe ce domn mare, vădit nemulțumit și împingând în continuu, fie chiar și coreligionarii, scotea din buzunar câte un manifest incendiar, îl citea cu voce tare ridicată, adunând în jurul lui nenumărați gură-cască, apoi după ce îl isprăvea, îl dona celui care, întrerupându-l de nenumărate ori, aprobase cu însuflețire conținutul, sfârșind disperat cu un surâs disprețuitor: „Povești. În alte țări s'a putut face, la noi unde țaranul e așa de prost, nu se va schimba nimica. Tot vită de jug va rămânea, la domni și ofițeri”. Apoi se strecura tiptil și dispărea pe când tot atunci în colțul vecin un alt jidan citea răspicat un alt manifest cu alt conținut și da sfaturi pentru organizare și acțiune repentină.

Urmarea evident matematică a fost că: bețivii, tâlharii, deochiații, declanșații satelor au înturnat cojocul lăsând evreii în pace și luând la goană și amenințând cu mârtea nenumărați intelectuali, cum a fost cazul din Năsăud cu judecătorul Artene Mureșan, un om pașnic și de o cinste rară, care a scăpat ca prin minune

de baioneta aruncată cu furie în pieptul său; apoi devastarea prăvăliilor române și creștine, aruncarea stocului enorm de dinamită din Ilva Mică în aer, jefuirea fabricilor grănicerești și în urmă începutul furturilor de alimente dela țărani înstăriți, cărora le-a pus capăt ivirea celor dintâi voluntari în județ și distribuirea energică și fără milă a celor „25 regale române“ (vergi distribuite în mijlocul satului) în văzul și auzul tuturor.

INCHEERE

Publicând în volum aceste însemnări istorice asupra trecutului evreilor din Țara Năsăudului, trebuie să ne cerem iertare că, în unele părți, se simte lipsa unor pasagii întregi... Aceasta nu-i din vina noastră, ci a vremilor pe cari le străbatem.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
In această „istorie”, a rămas un capitol nescris: acela al timpurilor de după războiul din 1914—1918. Il vom scrie acasă, sub tâmpla Ineului.

BIBLIOGRAFIE

1. **Arhiva Familiei Boșca** din comuna Maieru județul Năsăud.
2. **Arhiva veche** a Preturei Rodna, județul Năsăud.
3. **Arhiva Serviciului Militar Secret** de Informații. (Memorabila S. M. S., prima organizație românească de spionaj din Ardeal, înființată și condusă de către d. dr. C. I. Sotel).
4. **„Arhiva Someșeană”**, revistă istorico-culturală, întemeiată de către d. prof. Virgil Șotropa. Năsăud, No. 1—27.
5. **Biografia învățătorului Jarda** din Sângeorz.
6. **Boșca-Mălin Emil**: Maieru, monografie istorică. Cluj, 1936.
7. **Boșca-Mălin Emil**: „Spicuri din arhiva vechei preturi a Rodnei”, articol publicat în revista Arhiva Someșeană. Năsăud, 1937.
8. **Brote Eugen**: Chestiunea românească în Transilvania. 1899.
9. **Ceușeanu Alexandru**: Vremuri de osândă. Brașov.
10. **Colecția veche** a ziarului „Tribuna”.
11. **Coroianu**: Românii dela Debrețin.
12. **Corondan V.**: Vechimea jidanilor în Tran-

- silvania. Ziarul „Țara Noastră“ 11 Februarie 1938.
13. Drăganu N. : Toponimie și istorie. Cluj.
 14. Enciclopedia Brockhause, 1935 ed. X.
 15. Filipescu Al. dr. : Contribuții documentare la administrația Maramureșului. (Revista Transilvania 1942).
 16. Iorga Nicolae : Documente din arhiva Bistriței, București 1901.
 17. Iorga Nicolae : Neamul românesc în Ardeal și Banat. București 1906.
 18. Lupaș I. : Studii, conferințe și comunicări. Cluj, 1940.
 19. Manoliu S. : Icoana unei școli : Năsăud.
 20. Marchescu I. : Grănicerii bănățeni. Caransebeș. 1941.
 21. Matyas E. : Azi, Erdelyi Szidale, multiyobol. Kolosvár 1901.
 22. Metea V. : Date istorice asupra evreilor maramureșeni. ziarul „Cuvântul“. 1938.
 23. Moisi Iuliu : Figuri grănicerești năsăudene. 2 vol. Năsăud, 1940.
 24. Morariu Tiberiu : Noi contribuții la păstoritul evreilor maramureșeni. Cluj.
 25. Morariu Tiberiu : Păstoritul în munții Rodnei. Cluj.
 26. Netea V. : Din corespondența lui Visarion Românul. Sibiu. 1942.
 27. Pop M. : Activitatea vicarilor din Năsăud.
 28. Sotel I. C. dr. : Hoțiile Sociale. (manuscris).
 29. Sotel I. C. dr. : Revoluția din 1918. (manuscris).

DE ACELAȘ AUTOR :

1. **Poezii poporane din Țara Năsăudului.** Editura „Astra“, Sibiu, 1934. Epuizat.
2. **Un strop de voie bună,** — note din viața de cercetaș. Editura „Dacia Nouă“, Cluj, 1935. Epuizat.
3. **Insemnări pe răbôjul vremii: M a e r u,** — monografie istorică. Tip. G. Ghili, Cluj, 1936. Epuizat.
4. **Din trecutul Justiției Țării Năsăudului.** Editura „Năzuința“, Bistrița, 1940.
5. **Instanțele de conciliere la sate.** Monografie juridică. Ediția I. Turda, 1941.
6. **Instituția procedurală Ordonanța Penală.** Monografie juridică, Turda. 1941.
7. **Justiția Ardealului în 1918—1919.** (Sub tipar. Din motive independente de autor, tipărirea a fost, provizoriu, oprită).
8. **Prin sate ardelenne...** Gata de tipar.
9. **Doi juriști ardeleni în veacul al XVI-lea.** În pregătire.
10. **Memorandiștii din Ținutul Năsăudului.** În pregătire.
11. **Clocotește Clujul.** Carte de reportaj privind zilele petrecute în închisorile clujene. În pregătire.